

ТЫПЫ СКАЗАЎ

апавядальныя

пытальныя

пабуджальныя

Птушкі спяваюць у парку.

Чый спеў раздаецца ў небе?

Няхай хутчэй прылятаюць птушкі.

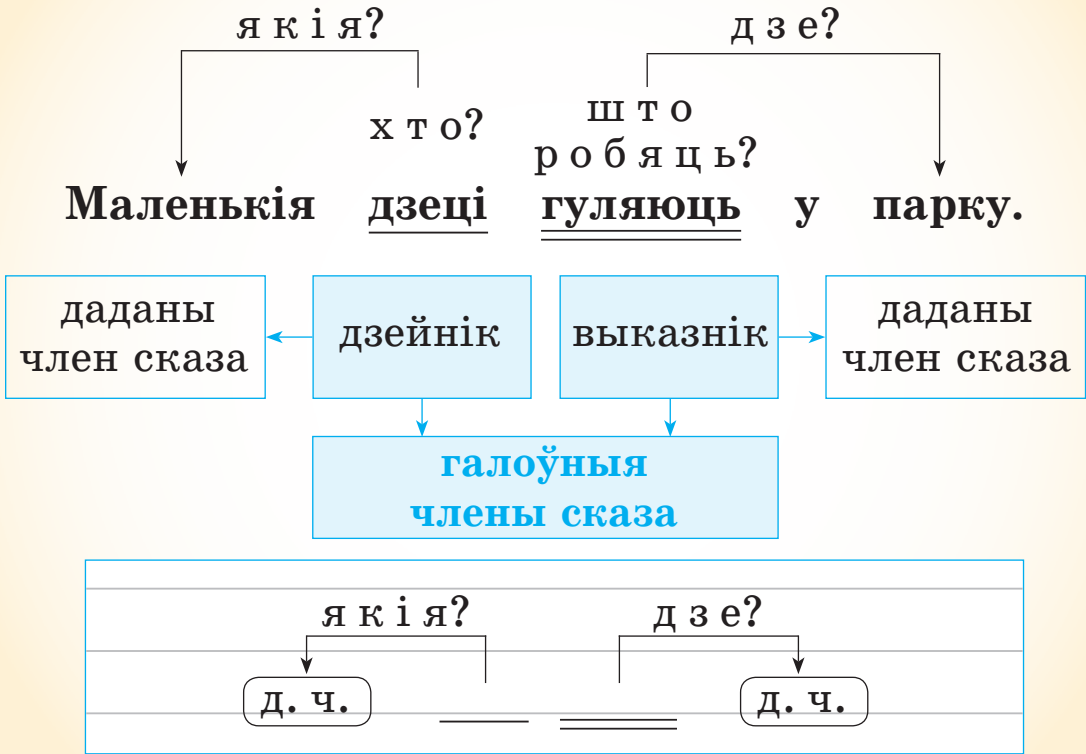
Птушкі спяваюць у парку!

Чый спеў раздаецца ў небе?!

Няхай хутчэй прылятаюць птушкі!

К
Л
І
Ч
Н
Ы
Я

БУДОВА СКАЗА

СКЛАД СЛОВА

Формы слова

школ **а**

школ **ы**

школ **ай**

Аднакаранёвыя словы

ш**ко**ла

ш**ко**льны

п**ры**школьны

ЗНАЧЭННЕ СЛОВА

ЛЕКСІЧНАЕ ЗНАЧЭННЕ

Адназначныя словы

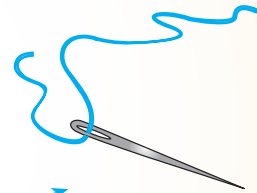

кропля —
маленькая
акруглая часцінка
вадкасці

вясёлка

Мнагазначныя словы

іголка

Прамае значэнне

Пераноснае значэнне

вогнішча

гарыць

неба

ЗНАЧЭННЕ СЛОВА

Сінонімы

калодзеж — студня

Антонімы

вялікі — маленькі

**Словы, аднолькавыя або падобныя па гучанні,
розныя па значэнні**

у рускай мове
у беларускай мове

*качка
качка*

*арбуз
гарбуз*

В. І. Свірыдзенка

Беларуская мова

Вучэбны дапаможнік для **3** класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

У дзвюх частках

Частка 1

2-е выданне, перагледжанае і дапоўненае

*Допушчана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

МІНСК

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ІНСТЫТУТ АДУКАЦЫІ
2023

Праваобладатель Национальный институт образования

УДК 811.161.3(075.2=161.3=161.1)

ББК 81.2Бей-922

С24

Р э ц е н з е н т

метадычнае аб'яднанне настаўнікаў пачатковых класаў дзяржаўнай установы адукацыі «Сярэдняя школа № 131 г. Мінска» (намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце, настаўнік пачатковых класаў вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі *Т. В. Шантур*)

Умоўныя абазначэнні:

— праблемнае пытанне;

— заданне па развіцці маўлення;

— слоўнік;

— дамашняе заданне;

— заданне, якое выконваецца па жаданні;

— інтэрактыўныя заданні на сайце <https://eior.by> (3 клас, Беларуская мова — Тэма ўрока — кнопка «Дадатковыя матэрыялы»).

ISBN 978-985-893-290-9 (ч. 1)

ISBN 978-985-893-289-3

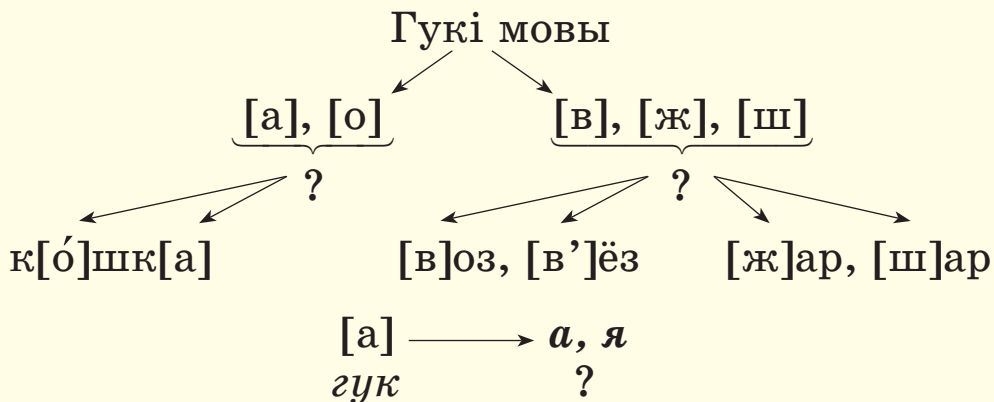
© Свірыдзенка В. І., 2017

© Свірыдзенка В. І., 2023,
са змяненнямі

© Афармленне. НМУ «Нацыянальны
інстытут адукацыі», 2023

Успомніце

Якія бываюць гукі мовы? Як гукі перадаюцца на пісьме? Выкарыстайце схемы.

Назавіце ўсе літары беларускай мовы ў алфавітным парадку.

1. Прачытайце верш. Якая важная падзея ў жыцці вучняў адбываецца восенню?

Восень дзяцей сустракае.
— Дзень добры! — вітае здалёк. —
Гатовы да школы? — пытае.
— Гатовы! Чакаем званок.

Н. Галінойская.

Назавіце словы, у якіх літар больш, чым гукаў.
Спішыце словы з двух складоў.

Рм Раскажыце, як вы рыхтуецеся да Дня ведаў.

2. Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі і запішыце. Раствлумачце правапіс вялікай літары ў словах.

Мяне завуць Я вучуся ў трэцім класе. Наша школа знаходзіцца ў (горадзе/вёсцы) Маю настаўніцу завуць

Назавіце галосныя гукі ў словах другога сказа.

3. Прачытайце і адгадайце загадку. Запішыце слова-адгадку. Пастаўце ў ім націск. Падкрэсліце ў слове літары, якія абазначаюць цвёрдыя зычныя гукі.

Дом-палац стаіць высокі.
Нашых ведаў там вытокі.
Радасць свеціцца наўко́ла.
Ну вядома, гэта

У. Мазго.

А **выто́кі** — тут: пачатак
наўко́ла — навокал

Выпішыце з загадкі словы, якія адрозніваюцца адным гукам. Назавіце гукі, якімі адрозніваюцца словы. Падкрэсліце адпаведныя літары.

4. Расстаўце словы ў алфавітным парадку і запішыце прыказкі. Чаму так гавораць?

Заўсёды, вучыцца, згадзіцца.

Не, вучыць, спяшайся, іншых.

5. Прачытайце лічылку.

З'олкім ранкам па расе
выйшла сонца да вады.
Пахаваліся мы ўсе,
а шукаць нас будзеш ты.
А. Зэкаў.

Назавіце і запішыце словы, у якіх літар больш, чым гукаў.

 з'олкі — сыры і халодны

Творчая хвілінка _____

Вывучыце лічылку з практыкавання 5. Выкарыстайце яе ў гульні з сябрамі на перапынку ў школе.

 6. Прачытайце і адгадайце загадку. Звярніце ўвагу на выдзеленыя літары.

Горы, акіяны,
лес намаляваны.
(*О/о*)мск, (*М/м*)аскву і (*М/м*)інск,
(*Б/б*)арнаул і (*П/п*)інск —
усё знойдзеш сам.
Сябры жывуць там.

У. Мацвеевка.

Спішыце, раскрываючы дужкі. Запішыце слова-адгадку, абазначце ў ім націск.

❖ Падкрэсліце словы, у якіх усе зычныя цвёрдыя.

7. Параўнайце пару слоў. Паспрабуйце растлумачыць іх значэнне.

каралі́ — карáлі

?! Чаму трэба правільна ставіць націск у словах? Пазнаёмцеся са значэннем яшчэ аднаго слова — карáлі.

Карáлі, або па́церкі, — дробныя ўпрыгожанні з каштоўных камянёў, буршты́ну, шкла, дрэ́ва. Іх нанізваюць на нітку ці тонкі шнурок і носяць на шыі і на грудзях. Часам не адну, а некалькі ні́зак — і тады каралі ззяюць-пераліваюцца, як вясёлка. (М. Маляўка.)

А буршты́н — янтар
ні́зка — нанізаныя на нітку аднолькавыя прадметы

Спішыце першы сказ. Абзначце націск у словах.

Успомніце

Калі пішуцца літары *о, э—а* ў словах? Калі пішуцца літары *е, ё—я* ў словах?

Выкарыстайце схемы.

во́чы → ва́чаняты

дрэ́ва → драўля́ны

це́плы → $\overset{1}{\text{цяп}}$ | ло́ → $\overset{2}{\text{цеп}}$ | $\overset{1}{\text{ла}}$ | ва́ты

зе́лень → $\overset{1}{\text{зя}}$ | лёны → $\overset{2}{\text{зе}}$ | $\overset{1}{\text{ля}}$ | не́ць

8. Прачытайце скорогаворку. Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць яе.

К..зачка купіла к..зляняткам к..шык капус-
ты. (У. Мацвеенка.)

Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары.

9. Паслухайце верш. Які малюнак асенняй прыроды створаны ў ім? Якія словы дапамаглі ўявіць восень падобнай на дзяўчыну? Пра якія пацеркі гаворыцца ў вершы?

Восень

Восень пац(я/е)ркі рассыпала на мох.

Іх нізаць жураўка дапамог.

Везла восень пэндзлікі на возе.

Малявала лісце на б(е/я)розе.

На ручай пускаў лістоту клёнік,
кожны лісцік — кал(я/е)ровы чоўнік.

Д. Бічэль.

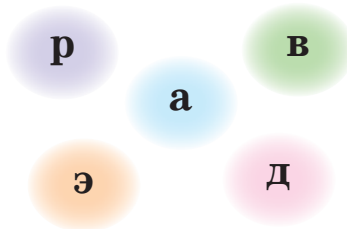

А чоўнік — лодачка

Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары.

10. Прачытайце загадку. З «рассыпаных» літар скла-
дзіце слова-адгадку.

В..сной в..сялі́ць,
улетку халадзі́ць,
ув..сень кормі́ць,
узімку сагр..ва́е.

Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары.

11. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

Што ў л..се родзіцца, у с..лё згодзіцца.
С..ння зробіш — заўтра як зн..йдзеш.
Р..шатам в..ды не наносіш.
Меней г..вары, болей р..бі.

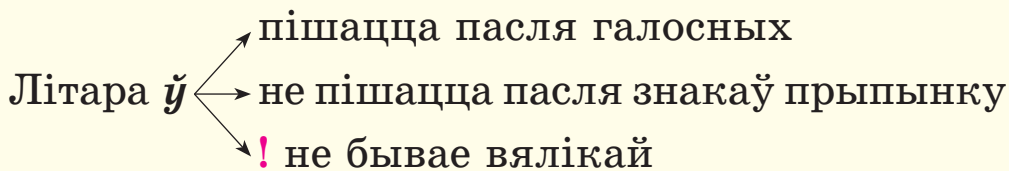
Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары. Раству-
мачце іх правапіс.

Успомніце

Чым адрозніваюцца гукі [ў] і [у]? Калі пі-
шацца літара **ў**?

Выкарыстайце схему.

12. Прачытайце тэкст. Чаму трэба быць уважлівымі да сваіх матуль? Як трэба праяўляць сваю любоў да іх?

Мама — самы блізкі чалавек для сваіх дзяцей. Яна за(у/ў)сёды клапаціцца пра іх. Маму ласкава называюць сонейкам, ластва(у/ў)кай, светлай зараначкай. Ёй прысвячаюць вершы і песні.

Часцей (у/ў)сміхайцеся матулі! За(у/ў)сёды дапамагайце ёй. Віншуйце яе (у/ў) святы.

А заранка, зараначка — ранішняя зара

Растлумачце правапіс літар **у, ў**. Спішыце выдзеленыя сказы, устаўляючы патрэбныя літары.

Рм Якое свята адзначаецца 14 кастрычніка? Як вы павіншуете матулю ў гэты дзень?

13. Прачытайце верш. Чаму ён мае такую назву?

Памочніца

Пацалую маму (у/ў) шчочк(у/ў).
Вазьму венік (у/ў) куточк(у/ў),
падм(е/я)ту падлог(у/ў) чыста.
Пасц(е/я)лю абрус кв(е/я)цісты,
прын(е/я)су пірожных з крамы —
сёння свята (у/ў) маёй мамы.

Г. Нічыпаровіч.

Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары. Растлумачце іх правапіс.

14. Прачытайце і растлумачце прыказку.

Шануй бацькоў: другіх не знойдзеш.

Спішыце, падзяляючы словы на склады. Растлумачце правапіс выдзеленай літары ў слове.

15. Прачытайце сказы. Якія літары (**у** або **ў**) трэба ўставіць? Спішыце першы сказ.

1. Прыгожую пашто..ку зрабіла для матулі ..льянка. 2. Сяргейка вывучы.. песню на словы ..ладзіміра Іванавіча Карызны. 3. Гарадскі па-сёлак ..ша́чы пабудаваны на беразе ракі ..ша́чы.

16. Прачытайце верш. Якое пачуццё да матулі ў ім перадаецца?

Сонца парой залатою
будзіць (*у/ў*) росных гаях,
жа(*у/ў*)ранкаў просіць
сп(*е/я*)ваць над з(*е/я*)млёю
мама мая.

З ёй весялейшыя песні,
радасць мілей удвая!

Самая, самая лепшая (*у/ў*) свеце
мама мая.

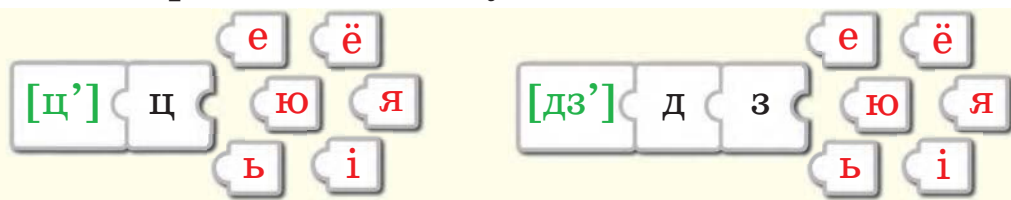
У. Карызна.

Спішыце першы і апошні сказы верша. Устаўце патрэбныя літары.

Успомніце

Якімі літарамі абазначаюцца на пісьме гукі [дз’], [ц’]? Як абазначаецца на пісьме мяккасць зычных гукаў?

Выкарыстайце схему.

17. Прачытайце скорагаворкі. Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць іх.

Дзятлы дзюбамі дзяўблі дрэва.

У цемры цецераняткі цікуюць татку.

А цікаваць — выглядваць (рус. высматривать)

Запішыце скорагаворкі па памяці. Падкрэсліце літары, якія абазначаюць мяккія зычныя гукі і галосныя пасля іх.

18. Прачытайце, дапаўняючы сказы патрэбнымі словамі.

хадзілі ў лес. Там яны бачылі

У птушкі доўгая . Ёй здабывае ежу.

Спішыце. Падкрэсліце літары, якія пішуцца пасля **дз, ц**.

19. Прачытайце словы. Перакладзіце іх на беларускую мову.

День, дядя, дед, тень, тётя, кустик, Тимофей, Катя, ветер.

Запішыце. Падкрэсліце літары, якія пішуцца пасля **дз, ц**. З двума словамі на выбар складзіце і запішыце сказы.

20. Прачытайце. Вымаўляйце на месцы пропускаў гук [ц'] або [дз']. Чаму верш мае такую назву?

Вожык-возчык

Едзе, едзе лісця воз
паміж клёнаў і бяроз.
Ліс..е жоўтае на возе.
Гэй, не **стой..е** на дарозе!
Воз клубочкам **пака..іўся** —
ліст ніводзін не зваліўся.
Падчапіў ён новыя
два лісты кляновыя.
Е..е, едзе **..іўны** воз
паміж клёнаў і бяроз.

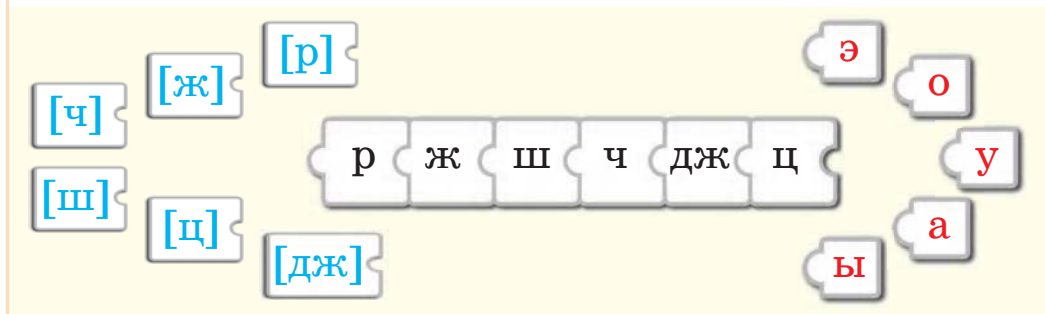
Н. Галіноўская.

Выпішыце з верша выдзеленыя словы, устаўляючы прапушчаныя літары. Раствумачце іх правапіс. Падкрэсліце словы, у якіх літар больш, чым гукаў.

Успомніце

Якія зычныя гукі называюцца зацвярдзелымі? Як яны перадаюцца на пісьме?

Выкарыстайце схему.

21. Прачытайце загадку. Пра якія грабяні ў ёй гаворыцца?

Што вы скажаце пра грэбень?

Гр..бень шмат каму патрэбен:
і расчэсваць валасы,
і ж..вёле для красы,
і прываблівым жанч..нам,
і завоблачным вярш..ням,
бурнай пеністай вадзе
і касматай барадзе.
Словам, дзе ні грабяні,
усюды трэба грабяні.

К. Краніва.

Спішыце першы сказ, устаўляючы прапушчаныя літары. Падкрэсліце іх і растлумачце правапіс.

22. Да слоў з левага слупка падбярыце блізкія па значэнні словы з правага слупка.

цеплыня	расч..ска
водгаласак	тавар..ш
сябар	гарач..ня
высь	р..ха
грэбень	выш..ня

Запішыце словы парамі, устаўляючы прапушчаныя літары. З двума словамі на выбар вусна складзіце сказы.

23. Прачытайце словы. Перакладзіце іх на беларускую мову і запішыце.

Рюкзак, шишка, дождик, цирк, желе.

Растлумачце правапіс запісаных слоў.

24. Прачытайце верш. Спішыце, устаўляючы **дз** або **ц**.

Дзе хто хо..іць, дзе хто блу..іць,
дзе хто ёс..ь і дзе хто бу..е,
ці то блізка, ці далёка,
ведае пра ўсё **сарока**.
Бо яе даўжэзны хвост
чуе ўсё за многа **вёрст**.

К. Камейша.

Падкрэсліце ў выдзеленых словах літары, якія абазначаюць зацвярдзелыя зычныя гукі.

Успомніце

Якія зычныя гукі могуць падаўжацца паміж галоснымі? Як абазначаюцца падоўжаныя зычныя гукі на пісьме?

Выкарыстайце схему.

[ж̄] — падаро **ж ж** а

[ш̄] — заці **ш ш** а

[з'] — палю **з з** е

[с'] — кало **с с** е

[л'] — га **л л** ё

[н'] — насе **н н** е

[ц'] — бага **ц ц** е

[ч] — но **ч ч** у

[дз'] — ла **д дз** я

25. Спішыце словы, устаўляючы патрэбныя літары.

Навока(л/лл) — навако(л/лл)е, ко(с/сс)ка —
двуко(с/сс)е, карэ(н/нн)е — кора(н/нн)ь, бяз-
мэ(ж/жж)а — мя(ж/жж)а, рэ(ч/чч)ка — зарэ-
(ч/чч)а, мы(ш/шш) — мы(ш/шш)у, жы(ц/цц)ь —
жы(ц/цц)ё, су(д/дз)іць — су(дз/ддз)я.

26. Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

На добрае пыта(н/нн)е добрае і апавяда(н/нн)е.

Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары. Абзначце націск у словах.

Успомніце

Калі ў словах пішуцца апостраф і раздзяляльны мяккі знак?

Выкарыстайце схему.

Літары, якія абазначаюць
цвёрдыя зычныя гукі

,

ё

і

Літары л, н, з, с, ц, дз,
якія абазначаюць мяккія
зычныя гукі

ь

е

я

ю

27. Спішыце словы. Дапішыце ў іх прапушчаную літару або знак.

1. Аб..ява, бар..ер, п..еса, аб..ём, інтэрв..ю.
2. Міл..ён, брыл..янт, вал..ера, парц..ёры.

А парцье́ра — занавеска

Па якой прымеце словы аб'яднаны ў дзве групы?
Падзяліце выдзеленыя словы для пераносу.

28. Прачытайце вершаваныя радкі. Што абазначае выдзелены выраз у іх?

Гэта рыжы, рыж.. рыж..к.
З..еш — і пальч..кі абліжаш!
В. Зуёнак.

Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары або знак.

29. Прачытайце верш.

Шампін(ь/’)ён, шампін(ь/’)ён —
ці падсмаж(і/ы)ць, ці ў булён.
У засто(л/лл)і кампан(ь/’)ён
і па смаку ч(э/е)мпіён!

В. Зуёнак.

Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары або знак.
Растлумачце іх правапіс.

30. Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі з правага слупка. Калі так гавораць?

Гром б(ь/’)е, як з
Дождж л(ь/’)е як з

вядра
гарма́ты

А гарма́та — пушка

Спішыце, устаўляючы патрэбную літару або знак.

Успомніце

Ці пішацца апостраф пасля літары **ў**?

31. Прачытайце словы. Перакладзіце іх на беларускую мову і запішыце, падзяляючы для пераносу.

Здоровье, соловьи, зверьё, Илья, подъезд.

Якое слова нельга перанесці з радка на радок?

32. Прачытайце. Растлумачце правапіс выдзеленых літар у словах.

1. Студзень мяце — ліпень залье. 2. Снегу на-вее — хлеба прыбудзе, вада разальецца — сена набярэцца.

Запішыце першы сказ па памяці. Падкрэсліце слова з раздзяляльным мяккім знакам.

33. Пазнаёмцеся са значэннем вобразнага выразу.

З вераб'ёў нос — вельмі мала.

Замяніце вобразным выразам выдзеленыя словы ў сказе. Запішыце новы сказ.

Грыбоў у кошыку Ульяны было вельмі мала.

34. Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі. Выкарыстайце словы для даведкі.

1. Тата, мама і дзеці — гэта 2. Упрыгожанне з каштоўных камянёў з падвёскамі спераду — гэта 3. Паведамленне, якое даводзіцца ўсім да ведама, — гэта 4. Перагародка, якая ставіцца як перашкода, — гэта

Словы для даведкі: сям..я, бар..ер, кал..é, аб..ява.

Спішыце сказы, устаўляючы ў словы прапушчаную літару або знак.

Прыметы тэксту

Успомніце

Што такое тэкст?

35. Прачытайце дзве групы сказаў. Якая з іх з'яўляецца тэкстам?

1. Возера Нарач называюць беларускім морам. Яно вельмі вялікае, чыстае і прыгожае. Тут водзіцца шмат відаў рыб і вадаплаўных птушак. Гэтым Нарач заўсёды вабіць турыстаў.

2. Нарач — самае вялікае возера ў Беларусі. Турысты любаваліся лясным возерам. Паўночную частку Беларусі называюць краем блакітных азёр. Дзядуля раскажаў унукам легенду пра возера Свіцязь.

Пра што вы даведаліся з тэксту?

Успомніце

Што такое тэма тэксту?

Выкарыстайце схему на форзацы.

36. Прачытайце назву верша. Разгледзьце малюнак да яго. Як вы думаеце, пра што пойдзе ў ім размова?

Малюнак

Аблачынкi, сонца круг,
а пад iмi — рэчка, луг...
I паставiў подпiс Дзiма:
«Гэта ўсё — мая Радзiма!»
Р. Баравiкова.

Прачытайце верш. Што падказаў вам заглавак тэксту?

Рм Як разумее хлопчык значэнне слова *Радзiма*? Як бы вы патлумачылі значэнне гэтага слова? Спішыце. Раствлумачце правапіс выдзеленых лiтар.

Успомнiце

Што такое асноўная думка тэксту?
Выкарыстайце схему на форзацы.

37. Прачытайце.

Люблю цябе, Белая Русь

Жытнёвае поле, лясы i азёры,
крынiчанька ў лузе i ў небе жаўрук —
услухайся толькi, усё тут гаворыць:
люблю цябе, Белая, Белая Русь.

У. Карызна.

Што апісвае аўтар? Якое пачуццё да Беларусі перадае? Ці ўказвае заглавак на асноўную думку тэксту?

Спішыце. Падкрэсліце радок верша, у якім перадаецца асноўная думка.

Тэкст — гэта выказванне, у якім некалькі сказаў звязаны паміж сабой па сэнсе.

Сказы ў тэксце аб'яднаны тэмай і асноўнай думкай. На тэму або асноўную думку можа ўказваць заглавак тэксту.

38. Прачытайце сказы. Пастаўце іх у патрэбнай паслядоўнасці, каб атрымаўся тэкст.

Белавежская пушча — адна са славатасцей Беларусі. Галоўная ўкраса пушчы — белавежскі зубр. Яна знаходзіцца на захадзе нашай краіны. Лясныя жыхары ведаюць, што чалавек — іх сябар і заступнік. Пушчу ахоўваюць людзі.

Пра што гэты тэкст? Які заглавак найбольш падыходзіць да яго: «Пушчы Беларусі», «Белавежская пушча», «Зубры»? На што ўказвае заглавак тэксту?

Творчая хвілінка

Якую цікавую інфармацыю вы можаце паведаміць пра Белавежскую пушчу? Знайдзіце патрэбныя звесткі ў кнізе «Энцыклапедыя прыроды Беларусі» або ў інтэрнэце.

39. Прачытайце назву тэксту. Як вы думаеце, пра што пойдзе ў ім размова? Прачытайце тэкст.

Нясвіжскі замак

Кожны беларускі замак цікавы і ўнікальны па-свойму. Без Нясвіжскага замка ўявіць наш край проста немагчыма.

Некалькі стагоддзяў замак з'яўляўся адным з буйных культурных цэнтраў. Яго калекцыі не саступалі скарбам самых вядомых музеяў.

За ўсю сваю гісторыю замак зведаў і добрыя, і дрэнныя часы. Не так даўно закончылася яго рэстаўрацыя. Замак вярнуўся да нас ва ўсёй сваёй прыгажосці. *(Паводле Я. Малішэўскага.)*

На што ўказвае заглавак тэксту: на тэму ці на асноўную думку? Чым цікавы і ўнікальны Нясвіжскі замак?

Выпішыце з тэксту сказы, пры дапамозе якіх можна выказаць яго асноўную думку.

Рм Ці былі вы ў Нясвіжскім замку? Што вас там асабліва ўразіла, што запомнілася?

Творчая хвілінка

Уявіце, што да вас прыехалі сваякі з іншай краіны. Якія славутасці вашай мясцовасці можна паказаць гасцям? Што вы можаце расказаць пра гэтыя славутасці?

40. Прачытайце. Пра што гэты верш?

Роднае слова

Роднае слова — матчына слова —
з гука(у/ў) чаро(у/ў)ных выткана мова.
Ціха і светла з яе, бы з крыніцы,
сочацца родныя песні-ж(ы/і)віцы...
Родная мова, як і Радзіма:
ж(ы/і)ць і любіць без яе немагчыма.
У. Карызна.

Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары.

41. Прачытайце тэкст. Чаму гароховая градка самая любімая ў Паўлінкі? Выпішыце з тэксту сказ, які дае адказ на гэта пытанне.

Паўлінчын гарох

Вакол Паўлінчынай хаты — вялікі агарод. Тут дружна растуць бульба, памідоры, капуста, агуркі, цыбуля, часнок, гарох, фасоля, буракі, морква, перац, гарбузы.

Для Паўлінкі самай любімай з'яўляецца гароховая градка. Гарох яна садзіла сама.

Тыдні праз два ўсе радочкі на Паўлінчынай градзе зелянелі лісцікамі. Хутка гарох вырас і зацвіў. Ён сваімі фіялетавымі і белымі вочкамі з замілаваннем глядзеў на маленькую гаспадыню.

Нарэшце настала ўрачыстая хвіліна. Паўлінка нарвала дзве жмені стручкоў з салодкімі гарошынкамі. Два стручкі дала маме, два — бабулі, два — дзядулю, два — тату і два пакінула сабе. *(Паводле І. Муравейкі.)*

На што ўказвае заглавак тэксту: на тэму ці на асноўную думку?

Выпішыце з тэксту ў алфавітным парадку назвы агародніны.

Рм Раскажыце, якія карысныя справы робіце вы для сваіх родных.

Гаварыце правільна!

Два тўдні, дзве жмёні, тры стручкі, чатыры рады.

42. Прачытайце назву верша. Як вы думаеце, пра што пойдзе ў ім размова?

Гарох пры дарозе

Рос пры дарозе салодкі гарох:
хто б ні ішоў — не спыніцца не мог,
хлопчык малы ці старэнькі дзядок —
кожны адшчыкваў сабе хоць стручок.

А гаспадар — у гуморы: знарок
ён пры дарозе пасеяў гарох.

І. Муравейка.

А у гуморы — у настроі
знарок — спецыяльна

Прачытайце верш. Для чаго гаспадар пасеяў гарох каля дарогі? Як гэты ўчынак характарызуе гаспадара?

Выпішыце сказ, у якім перадаецца асноўная думка верша.

Назавіце ў вершы словы з парнымі звонкімі і глухімі зычнымі гукамі, напісанне якіх трэба правяраць.

43. Прачытайце верш. Якія зычныя гукі часцей паўтараюцца ў ім? Навучыцеся выразна і правільна чытаць яго.

Бобікаў буданок

Бух, бух, бух,
бух, бух, бух —
б(ь/’)е па бервянцу абўх.
Бервянцо за бервянцом —
будзе **(Б/б)обік** мець свой дом.
У. Мацвеевка.

А абўх — тупая патоўшчаная частка сякеры

На што ўказвае заглавак верша: на тэму ці на асноўную думку? Якая асноўная думка верша? Як называецца жыллё для сабакі?

Спішыце, раскрываючы дужкі. Раствлумачце правапіс выдзеленых слоў.

44. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

Найсмачнейшы хлеб ад сваёй працы.
За справу бярэшся — не бойся і не хваліся.

Якая прыказка дапамагае выказаць асноўную думку тэксту з практыкавання 41? Запішыце яе па памяці.

45. Прачытайце верш. На што ўказвае яго заглавак: на тэму ці на асноўную думку?

У лесе

Ёсць за хатай лес густы:
ёсць там елкі, ёсць кусты,
ёсць суніцы, ёсць чарніцы,
ёсць каліна, ёсць маліна,
ёсць арэхі, ёсць грыбы —
ён чакае вас, сябры!

У. Мацвееўка.

Спішыце. Падкрэсліце радок, у якім перадаецца асноўная думка верша.

Растлумачце правапіс выдзеленых літар.

46. Прачытайце тэксты. Якой тэмай яны аб'яднаны?

1. З буйных ліп і бяроз
лісты валяцца.
Між павалаў і лоз
рассыпаюцца.

Шапацяць, шалясцяць
залацістыя,
увысь галінкі глядзяць
пусталістыя.

Я. Купала.

2. Лістапад — біялагічны працэс, пры якім расліны скідваюць сваё лісце. Ён характэрны для асенняй прыроды. Спачатку дрэвы і кусты афарбоўваюцца ў яркія колеры. Праз некаторы час вецер пачынае зрываць чырвонае і жоўтае лісце і несці яго да зямлі. Так прырода рыхтуецца да сустрэчы зімніх халадоў.

Прычынамі гэтай з’явы з’яўляюцца недахоп вады ў замёрзлай зямлі і ахова раслін ад механічных пашкоджанняў у зімовы перыяд.

А пав’ал — павалены лес

Які з тэкстаў можна сустрэць у мастацкай кнізе, а які — у энцыклапедыі? Чаму?

47. Прачытайце і адгадайце загадку. Назавіце словы, якія падказалі адгадку.

На зямлю садзяцца сумна
жоўценькія матылі.
Пэўна, у іх пра тое думы,
як зялёнымі былі.

І. Муравейка.

Запішыце загадку разам з адгадкай.

Рм 48. Прачытайце назву і пачатак апавядання. Што магло здарыцца з лістком клёна восенню?

Восеньскія прыгоды кляновага лістка

Каля школы расло шмат маладых клёнаў. Восенню лісце на іх стала жоўтым і чырвоным. Лёгкі ветрык наляцеў на дрэвы і закружыў рознакаляровыя лісточкі ў вясёлым карагодзе.

Адзін дапытлівы лісток...

восьеньскі

А дапытлівы — які імкнецца ўсё пазнаць

Разгледзьце малюнкi. Прыдумайце па іх працяг апавядання і запішыце тэкст, які ў вас атрымаўся.

49. Прачытайце тэкст. Дайце яму заглавак. На што ўказвае заглавак: на тэму ці на асноўную думку?

Ідзе Верасень лесам. Прыбірае ён дрэвы ў дарагія ўбóры. Бярозкі стаяць у золаце. Дубы адліваюць меддзю. Рабіны ўпрыгожаны чырвонымі пацеркамі.

Гарыць-палае асенні лес. Задаволены Верасень!
(*Паводле К. Каліны.*)

убóр — убрание, адзенне

Запішыце тэкст разам з загатоўкам.

План тэксту

50. Прачытайце тэкст. Якую песню іграла дзяўчынка? Чаму ноты з песні падхапілі людзі і птушкі?

Любімая песня

Дзяўчынка іграла на раялі. Яе пальчыкі шпарка бегалі па клавішах. Нот набралася многа-многа! Яны звонкімі гарошынамі рассыпаліся па падлозе, пакаціліся на балкон, а з балкона — на тратуар.

Па тратуары ішлі людзі. Прахожыя лавілі ноты і з добрай усмешкай неслі іх з сабой. Гэта былі іх любімыя ноты. Дзяўчынка іграла пра мір, пра дружбу, пра шчасце.

Малая іграла. Нот было так многа — звонкіх, радасных, пявучых! Людзі не маглі іх сабраць. Прыляцелі птушкі, падхапілі ноты і паляцелі з імі па ўсёй зямлі. Так разнеслася песня пра мір. (Паводле А. Кобец-Філімонавай.)

На што ўказвае заглавак тэксту: на тэму ці на асноўную думку?

51. Разгледзьце малюнкi. Падзяліце тэкст практыкавання 50 на часткі.

Зачытайце часткі тэксту, якія адпавядаюць кожнаму малюнку. Падбярыце заглавак да кожнай часткі. Запішыце загалюкі, пазначце іх лічбамі.

План

1. ...
2. ...
3. ...

Вусна перакажыце тэкст з апорай на малюнкi і план.

План раскрывае змест тэксту і перадае паслядоўнасць развіцця аўтарскай думкі.

52. Прачытайце тэкст. Што выклікала ў вас усмешку?

Распрані яе

На ўскрайку прысядзібнага ўчастка Дашына бабуля пасеяла гарбузы. Восенню гарбузы выраслі вялікія-вялікія. І нават паспелі.

Хадзілі каля іх куры ды і дзяўбці пачалі, нават семкі лўшчыць узяліся.

Даша ўбачыла гэта, узяла некалькі спелых семак, прыносіць да бабулі, падае семку і просіць: — Распрані яе! (*Паводле П. Кавалёва.*)

А прысядзібны — які знаходзіцца каля дома

На колькі частак можна падзяліць тэкст? Пра што ідзе размова ў кожнай частцы?

Пастаўце пытанні да кожнай часткі тэксту і запішыце яго план.

План

1. Калі ...?
2. Што ...?
3. Пра што ...?

Спішыце першую частку тэксту. Падкрэсліце літары, якія абазначаюць зацвярдзелыя зычныя гукі.

Пры складанні плана можна:

1) выдзяляць галоўнае ў кожнай частцы тэксту і даваць ёй назву;

2) ставіць пытанне да кожнай часткі тэксту.

53. Разгледзьце малюнкi да беларускай народнай казкі. Прачытайце план, складзены са слоў казкі. Як называецца казка?

План

1. Ко-ко-ко, Чубатка, знайшоў зярнятка.
2. Як жа цябе, Пеця, ратаваць?
3. Карова, карова, дай масла!
4. Касцы, касцы, дайце сена!
5. Пекар, пекар, дай пірагоў.
6. Ку-ка-рэ-ку! Чуб-чубатка — маладзец!

Творчая хвілінка _____

Раскажыце казку «Як курачка пеўніка ратавала» з апорай на малюнкi і план.

54. Прачытайце тэкст. Падзяліце яго на часткі. Выкарыстайце прапанаваны план.

Запаслівая гаспадыня

Вавёрка — запаслівая гаспадыня. На зіму яна робіць нарыхтоўкі з арэхаў, грыбоў, жалудоў. Восенню ў лесе часта можна ўбачыць дзіўную з’яву. На сучка́х або паміж галінкамі дрэў вісяць грыбкі. Гэта нарыхтоўкі вавёркі. Яны дапамагаюць звярку перажыць зімовыя халады.

План

1. Чаму вавёрку называюць запаслівай гаспадыняй?
2. Што можна заўважыць восенню ў лесе?
3. Для чаго вавёрка чапляе грыбы на сучкі дрэў?

Запішыце другую частку тэксту.

55. Прачытайце тэкст. Што можна ўбачыць на лясным возеры? На што ўказвае заглавак тэксту: на тэму ці на асноўную думку?

На лясным возеры

Густы лес зялёнай сцяной акружыў возера. У паветры разліваецца пах лазы і балотнай травы.

Паверхня вады зарасла белымі гарлачыкамі. На адным з лістоў нерухома застыла зялёная жабка. Над кветкамі кружацца сінія стракозы.

Ціхая азёрная вада напоў-
нена жыццём. У глыбіні сну-
юць прыгожыя рыбкі. Часам
выплываюць з вады бліскучыя
жукі-пльвунцы.

На колькі частак можна падзяліць тэкст? Пра што
ідзе размова ў кожнай частцы?

Прачытайце план. Ці адпавядае паслядоўнасць
пунктаў плана паслядоўнасці частак у тэксце? Як яе
трэба змяніць?

План

1. Жыццё ў вадзе.
2. На паверхні возера.
3. Вакол возера.

Запішыце выпраўлены план. Да якой часткі тэксту
прапанаваны малюнак? Спішыце першую частку тэксту.

56. Прачытайце. Што парушана ў тэксце?

Лясная яблыня

Раптам на галіну села нейкая птушка і рас-
пачала знаёмства з яблынькай. Яна так клявала
яблык, што некалькі кавалачкаў упалі на зям-
лю. Прыляцелі яшчэ некалькі птушак. Яны,

мабыць, здагадаўся, што мы хочам выкапаць яблыню, і зляцеліся, каб апошні раз паласавацца сакавітымі пладамі.

Мне і брату расхацелася перавозіць дрэўца ў вёску. Яблыня лясным жыхарам патрэбна больш, чым нам.

Брат сказаў, што дзікія яблычкі становяцца смачнымі зімой. Тады я прапанаваў выкапаць яблыньку і перавезці ў наш сад. Валодзя пагадзіўся.

Мы з братам наткнуліся ў лесе на дзікую яблыню. Лісце яе пачало ападаць, а невялічкія яблычкі моцна трымаліся за галінкі. Я паспытаў адзін — ён быў цвёрды і кіслы. (*Паводле І. Муравейкі.*)

Аднавіце паслядоўнасць частак тэксту. Выкарыстайце прапанаваны план.

План

1. Што знайшлі хлопчыкі ў лесе?
2. Што яны захацелі зрабіць з яблынькай?
3. Хто прыляцеў частавацца ляснымі яблычкамі?
4. Чаму хлопчыкі пакінулі яблыньку ў лесе?

Вусна перакажыце тэкст.

На што ўказвае заглавак тэксту?

Запішыце сказ, у якім перадаецца асноўная думка тэксту.

57. Вусна складзіце па падказках алгарытм пабудовы плана тэксту.

1. Чытаем ..., дзелім яго на сэнсавыя

Удод

Удод — крылаты прыгажун. На галаве ён мае жоўты чуб, які раскрываецца, нібы веер. На крылах і хвасце ўдода стракатае пер’е. Яно ўтварае выразныя чорна-белыя палосы.

Птушка ладзіць гняздо ў розных месцах. Яна селіцца ў дуплах дрэў, пад пнямі, у шпакоўнях, у гаспадарчых пабудовах.

Удод шмат часу праводзіць на зямлі. Там ён здабывае сабе корм. Сваёй доўгай дзюбай птушка палюе на павукоў, насякомых і нават на яшчарак.

2. Вылучаем галоўнае ў

1. Удод — крылаты прыгажун. На галаве ён мае жоўты чуб, які раскрываецца, нібы веер. На крылах і хвасце ўдода стракатае пер’е. Яно ўтварае выразныя чорна-белыя палосы.

2. Птушка ладзіць гняздо ў розных месцах. Яна селіцца ў дуплах дрэў, пад пнямі, у шпакоўнях, у гаспадарчых пабудовах.

3. Удод шмат часу праводзіць на зямлі. Там ён здабывае сабе корм. Сваёй доўгай дзюбай птушка палюе на павукоў, насякомых і нават на яшчарак.

3. Даём назву

План

1. Крылаты
2. Гняздо
3. Палюе

58. Запішыце план тэксту з практыкавання 57.

План — гэта кароткая праграма, якую трэба намеціць пры падрыхтоўцы да сачынення, паведамлення, пераказу.

Рм 59. Прачытайце тэкст.

Адказы за прыроду

Алёшка вучыцца ў трэцім класе. Яго прызначылі адказным за прыроду. Аднак ніякай прыроды ў класе няма.

Ды хлопчык знайшоў сабе работу. Не ўсе птушкі ляцяць у вырай. Вераб'і, сініцы, снегіры застаюцца зімаваць. Некаторыя гінуць.

Алёшка вырашыў дзейнічаць. Ён стварыў сталяўку для птушак. На сасне і бярозе прыладзіў дошчачкі на шнурках. На дошчачкі хлопчык сыпаў хлебныя крошкі, крупы.

Птушкі прыпісаліся да сталяўкі. Кожны дзень дошчачкі чыстыя. (*Паводле І. Навуменкі.*)

Чаму Алёшу можна назваць адказным чалавекам? Якую добрую справу ён сам вырашыў зрабіць? Як выглядала сталоўка для птушак? Якія словы тэксту падказалі вам, што сталоўка спадабалася птушкам?

На што ўказвае заглавак тэксту: на тэму ці на асноўную думку? Прыдумайце іншы заглавак да тэксту. На што ён указвае?

Падзяліце тэкст на часткі. Складзіце і запішыце яго план.

Вусна перакажыце тэкст па плане, выкарыстаўшы прапанаваныя словы і спалучэнні слоў.

Словы для даведкі:

1) *вучыцца ў трэцім класе, прызначылі, прыроды няма;*

2) *знайшоў работу, ляцяць у вырай, застаюцца зімаваць, гінуць;*

3) *вырашыў дзейнічаць, стварыў сталоўку, прыладзіў дошчачкі, сыпаў крошкі, крупы;*

4) *прыпісаліся да сталоўкі, чыстыя.*

Растлумачце правапіс выдзеленых літар у словах.

60. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

Дзве работы за раз не зробіш.

Пчолка маленькая, а мёду колькі наносіць!

Па рабоце майстра відаць.

Якія з прыказак падыходзяць для характарыстыкі галоўнага героя тэксту з практыкавання 59?

Рм 61. Уявіце сябе журналістамі. Вам трэба ўзяць інтэрв'ю ў незнаёмага чалавека і даведацца пра яго любімы занятак. Запішыце пытанні ў патрэбнай паслядоўнасці.

У чым яго карысць? Які ваш любімы занятак? Чаму вы параілі б заняцца гэтым вашым знаёмым?

План

1. ...
2. ...
3. ...

Падрыхтуйце вуснае паведамленне пра свой любімы занятак, адказаўшы на гэтыя пытанні.

Рм 62. Выкарыстаўшы план з практыкавання 61, вазьміце інтэрв'ю ў аднакласніка. Папярэдне прадумайце, як пачаць размову. Разыграйце яе ў парох.

Творчая хвілінка _____

Раскажыце, што вы ведаеце аб прафесіі журналіста. Як бяруць інтэрв'ю? Пры неабходнасці запытайцеся ў бацькоў або знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

Рм 63. Выкарыстаўшы план з практыкавання 61, складзіце і запішыце паведамленне на тэму «Любімы занятак вучняў нашага класа». Калі такога агульнага занятку ў вас яшчэ няма, падумайце і раскажыце, чым бы вы хацелі займацца ўсе разам.

64. Расшыфруйце словы. Лічба ў клетцы ўказвае на парадкавы нумар літары ў алфавіце. Што аб'ядноўвае гэтыя словы?

20	30	14	1
----	----	----	---

17	13	1	15
----	----	---	----

9	1	4	1	13	16	3	1	12
---	---	---	---	----	----	---	---	----

65. Прачытайце тэкст. Якую добрую справу зрабілі дзеці? Як гэта характарызуе іх?

Дашына аб'ява

Да бра́мкі нашага двара колькі дзён за́пар падыходзіў чорны-чорны, высокі і прыгожы сабака. Ён лажыўся на траўку і чакаў якога-небудзь на́едку.

Дзеці першыя пра гэта здагадаліся і, назваўшы сабаку Чарлі, пачалі падкормліваць яго. Сабака з ахвотай прымаў ласункі і адзываўся на дадзенае яму імя.

Адна з унучак гаспадара двара, Даша, вырашыла дзейнічаць. Узяла ліст тоўстай паперы, каляровыя алоўкі і напісала аб'яву: «Чорны, высокі, з белай плямай на лбе сабака, адзываецца на клічку Чарлі, шукае гаспадара». (*Паводле П. Кавалёва.*)

бра́мка — веснічкі (рус. калитка)

за́пар — рус. подряд

нае́дак — тут: ежа

Падзяліце тэкст на часткі. Складзіце і запішыце яго план.

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

Адкажыце на пытанні

1. Што такое тэкст?
2. На што можа ўказваць заглавак тэксту?
3. Што такое тэма тэксту?
4. Што такое асноўная думка тэксту?
5. Што раскрывае і перадае план тэксту?
6. Як скласці план тэксту?

Творчая хвілінка

Уявіце сябе пісьменнікамі. Вам трэба скласці казку, заглаўкам якой будзе наступная прыказка.

Кошка мышцы не таварыш.

Пра каго можна так сказаць? На што будзе ўказваць такі заглавак казкі: на тэму ці на асноўную думку тэксту?

Складзіце і запішыце план вашай казкі.

Прыдумайце казку і раскажыце яе аднакласнікам.

Приметы сказа

66. Прачытайце тэкст. Вызначце межы сказаў.

Падрыхтоўка да зімы

старанна рыхтуецца да зімы барсук ён замяняе ў нары падсцілку звер дабаўляе да лісця сцяблінкі рамонкаў і галінкі чаромхі яны выганяюць на дакучлівых насякомых і шкодныя мікробы барсук ведае сакрэт моцнага зімовага сну (*Паводле Я. Галубовіча.*)

Колькі сказаў у тэксце? Што выказваецца ў кожным сказе? Запішыце сказ, у якім перадаецца асноўная думка тэксту. Правільна аформіце яго на пісьме.

Сказ — гэта слова або некалькі слоў, якія перадаюць закончаную думку.

67. Прачытайце. Знайдзіце сярод прапанаваных спалучэнняў і груп слоў сказы. Па якіх прыметах вы гэта зрабілі?

1. Ці любіце вы гуляць у камп'ютарныя гульні?
2. Верачка хуценька сабралася ў

3. Часцей выкарыстоўвайце камп'ютар для вучобы.

4. Андрэйка, на, гуляць, любіць, сябрамі, з, пляцоўцы, спартыўнай.

5. Нельга доўга сядзець за камп'ютарам!

Запішыце сказы. Якія знакі прыпынку вы паставілі ў канцы іх?

Што трэба зрабіць, каб астатнія спалучэнні слоў ператварыць у сказы? Вусна ўтварыце сказы.

Рм Раскажыце, якія правілы работы за камп'ютарам вы ведаеце. Як вы лічыце, калі камп'ютар становіцца ворагам вучня, а калі — сябрам?

68. Прачытайце.

Дрэвы наляцелі на вецер. Загайдаліся верхавіны бяроз і клёнаў. Пасыпаліся на неба жоўтыя лісточкі. Апалае лісце ціха шапаціць пад нагамі. Аленка з татам любяць лятаць у асеннім парку.

Назавіце сказы, у якіх дапушчаны сэнсавыя памылкі. Выпраўце памылкі і запішыце сказы.

69. З асобных слоў складзіце і запішыце прыказкі. Чаму так гавораць?

Гнуткага, не, вецер, дрэва, зломіць.
Зямля, дзякуе, заўсёды.

Рм 70. Складзіце сказы па пачатку. Улічыце апісаную сітуацыю. Выразна вымавіце сказы, якія ў вас атрымаліся.

Сітуацыя 1. Табе трэба напісаць маме запіску і паведаміць, куды ты пайшоў (пайшла).

На прыклад: *Мамачка, я пайшла да сяброўкі ў госці.*

Мамачка,

Сітуацыя 2. Ты чакаеш маму з працы. Яна патэлефанавала табе. Пра што ты запытаешся ў яе?

На прыклад: *Мамачка, мне ўжо можна накрываць на стол?*

Мамачка, ...?

Сітуацыя 3. У мамы свята. Якімі словамі ты павіншувеш яе?

На прыклад: *Мамачка, віншую цябе з Днём маці!*

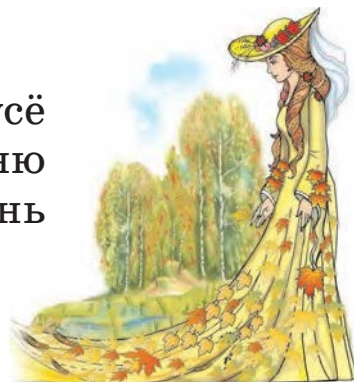
Мамачка, ...!

71. Прачытайце тэкст. Вызначце межы сказаў.

Шчодрая восень

ідзе восень па л..сах і палях усё аж зіхаціць пазалотай і чырванню ў прып'оле н..се шчодрая вос..нь слівы і грушы для ўсіх падрыхтавала яна пачастунак (*Паводле М. Даніленкі.*)

А прыпól — ніжні край сукенкі, спадніцы

Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары. Правільна аформіце сказы на пісьме.

Тыпы сказаў

72. Прачытайце тэкст. Які музычны інструмент зачараваў Ліну? Выразна прачытайце сказ, у якім перадаецца жаданне дзяўчынкі. Які знак прыпынку стаіць у канцы гэтага сказа?

Флейта

Ужо трэцюю раніцу Ліна прачыналася ад лагодных гукаў. І гэта не клапатлівы голас маці і не мурканне пяшчотнай коткі. Ужо трэцюю раніцу дзяўчынка прачыналася з першымі праменьчыкамі сонца. Яна быццам чула, як яно жартаўліва выглядвае з-за рэчкі. Адкуль жа гэтыя чароўныя гукі?

На балконе суседняга дома стаяла дзяўчына і прыціскала да вуснаў срэбраную дудачку. Вось бы Ліне навучыцца так іграць!

Пазней дзяўчынка даведалася, што гэта флейта. Каб іграць на ёй, **музыка** прыціскае флейту да вуснаў і ўдзімае ў яе паветра. (*Паводле В. Прохаравай.*)

Знайдзіце ў тэксце сказ, у якім выказваецца пытанне. Знайдзіце і прачытайце адказ на яго. Запішыце гэтыя сказы.

Што абазначае выдзеленае слова? Вымавіце яго з націскам на іншым складзе, каб змяніўся сэнс слова. Прыдумайце сказ з гэтым словам.

У сказе можа выказвацца паведамленне, пытанне, парада, загад, просьба.

73. Выразна прачытайце сказы. У якім сказе выказваецца паведамленне, у якім — пытанне, у якім — пабуджэнне да дзеяння?

Мая сяброўка любіць паслухаць музыку.
Давайце танцаваць пад гэту музыку.
Якую музыку ты любіш слухаць?

Рм Вусна адкажыце на пытанне.

Па мэце выказвання сказы падзяляюцца на апавядальныя, пыталыя, пабуджальныя.

74. Разгледзьце схему «Тыпы сказаў» на форзацы і прачытайце сказы. Вызначце, якімі па мэце выказвання з’яўляюцца сказы з практыкавання 73. Якому са сказаў адпавядае кожная схема?

1. . 2. ? 3. .

75. Прачытайце сказы. Разгледзьце схемы да іх. Спішыце сказы ў той паслядоўнасці, у якой размешчаны схемы.

Гэта вялікая сям’я музычных інструментаў. Паслухайце чароўную музыку ў выкананні сімфанічнага аркестра. Наведайце з бацькамі тэатр або філармонію! Што такое сімфанічны аркестр?

1. ? 2. . 3. ! 4. .

76. Прачытайце словы бабулі. Вусна дапоўніце размову бабулі і ўнука патрэбнымі сказамі па схемах.

— ?

— Я, унучак, люблю слухаць народныя песні. А якія песні слухаеш ты са сваімі сябрамі?

— .

— Давай паслухаем тваю любімую песню разам.

Назавіце ў тэксце пабуджальны сказ.

77. Прачытайце сказы. Вызначце іх віды па мэце выказвання.

Грэбенем называюць лёгкую пласцінку з зубамі. Якая пара года надышла? Раней свой грэбень быў у кожнай жанчыны і дзяўчынкі. Доўгія валасы расчэсвалі грэбенем, запляталі ў косы. Давайце сходзім сонечным асеннім днём у журавіны! Ён быў вядомы як музычны інструмент. Умэльцы закладвалі ў яго палоску паперы і дзьмулі. Якія гукі можна пачуць у лесе восенню?

умелец — умелы чалавек

Выпішыце апавядальныя сказы.

Што атрымалася ў выніку спісвання? Вусна дайце назву тэксту.

Аповядальныя сказы

78. Разгледзьце малюнкi. Прачытайце сказы. Якім сказам можна падпісаць кожны малюнак?

Дажджавыя кроплі застукалі ў вокны.
Густы туман узнімаецца над лугам.
Клёны абступілі бераг возера.

Які знак прыпынку стаіць у канцы кожнага сказа?
Запішыце сказы з прыназоўнікамі.

Сказ, у якім паведамляецца пра падзеі, з’явы, называецца **апавядальным**. У канцы апавядальнага сказа ставіцца кропка.

79. Падзяліце тэкст на сказы. З якіх сказаў па мэце выказвання складаецца тэкст? Запішыце, правільна афармляючы сказы на пісьме.

адмірал — гэта вялікі дзённы матыль размах крылаў у яго дасягае шасці сантыметраў адмірал сустракаецца паўсюдна ў Беларусі сваю назву матыль атрымаў за прывабную афарбоўку (*Паводле В. Гардзея.*)

Якая інфармацыя пра матыля змешчана ў першым сказе тэксту? Другім? Трэцім? Чацвёртым?

У апавядальных сказах голас павышаецца ў пачатку сказа і паніжаецца ў канцы. З большай сілай голасу вымаўляюцца галоўныя па сэнсе словы.

80. Прачытайце адзін і той жа апавядальны сказ так, каб ён даваў адказ на тры розныя пытанні. Па стрэлках сачыце за павышэннем і паніжэннем голасу ў сказе.

Хто шчабеча на высокай ліпе?

На высокай ліпе | шчабеча **шпáк**.

Дзе шчабеча шпак?

На высокай **лі́пе** шчабеча шпак.

На якой ліпе шчабеча шпак?

На **высо́кай** ліпе шчабеча шпак.

81. У кожнай групе сказаў знайдзіце лішні і выпішыце яго. Раствлумачце свой выбар.

1. Сыраежкі лічацца модніцамі сярод грыбоў. Дзядуля, давай пойдзем у грыбы. Збірайце тыя ядомыя грыбы, якія добра ведаеце.

2. Ці бачылі вы сыраежкі? Кожны грыбок мае адметную вопратку. Дзе растуць сыраежкі?

3. Якога колеру шапачкі ў сыраежак? Шапачкі пафарбаваны ў розныя колеры і адценні. Дзе ўзялі яны столькі фарбаў?

Прачытайце сказы. Што яны ўтвараюць? Дайце назву тэксту.

82. З асобных слоў складзіце сказы. Якія яны па мэце выказвання?

Над, звiнiць, полем, жаваранак.

Уздо..ж, стаялі, стройныя, дарогі, таполі.

Мы, дарогай, л..гавой, ехалі.

Галлэ, у, садах, яблынь,гнулася, ад, пладоў, сакавітых.

У, зоркі, небе, начным, мільгацелі.

Спішыце, правільна аформіце сказы на пісьме. Праверце правільнасць напісання **у** або **ў**.

Пытальныя сказы

83. Паслухайце верш вучня. Колькі пытанняў у ім? Прачытайце пытанні, якія хлопчык задае сабе. Як ён адказвае на іх? А як бы вы адказалі на першае пытанне верша?

Што мы называем

сваім родным краем?

Можа, той куток зямлі,

дзе дзяды нашы жылі?

Можа, гэта наша хата,

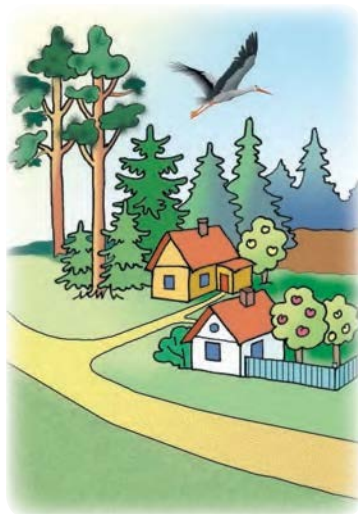
дзе гасцей заўжды багата?

Можа, сцежка ў ціхім лесе?

Можа, птушка ў паднябессі?

Можна ўсё пералічыць,

без чаго нам не пражыць.

Як мне выбраць і рашыць?
Родны край жыве ў душы.
А. Калаткоў.

Спішыце выдзеленыя сказы.

Сказ, у якім выказваецца пытанне, называецца **пытальным**. У канцы пытальнага сказа ставіцца пытальнік.

84. Сярод сказаў знайдзіце апавядальныя і выразна прачытайце іх.

1. Хутка пачнуцца канікулы. **Ху́тка** пачнуцца канікулы?

2. Ты пойдзеш у цырк. Ты **по́йдзеш** у цырк?

3. Я паеду да бабулі ў госці. Я паеду да **бабу́лі** ў госці?

4. Мы наведаем выставу. Мы наведаем **выста́ву**?

Прачытайце пытальныя сказы з павышэннем голасу на выдзеленых словах. Чым падобныя сказы ў парах? Чым яны адрозніваюцца?

Спішыце пытальныя сказы.

У пытальным сказе голас рэзка павышаецца на тым слове, у якім заключаецца пытанне.

85. Прачытайце пыталны сказ некалькі разоў. Зрабіце гэта так, каб адказам на яго стаў па чарзе кожны з апавядальных сказаў.

Ты паклаў
сшытак на стол?

Не, гэта зрабіў **Сяргей**.

Не, я паклаў на стол **дзённік**.

Я паклаў сшытак у **рукзак**.

Запішыце сказы, у якіх сустрэлася слоўнікавае слова.

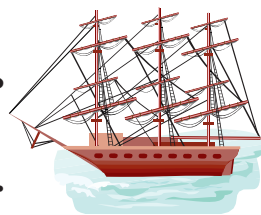
сшытак

86. Прачытайце загадку. Што трэба паставіць у канцы сказа? Назавіце слова-адгадку.

Чым можна гальштук завязаць
і хуткасць суднаў вымяраць

У. Мазго.

Спішыце загадку. Раствлумачце правапіс выдзеленых літар.

87. Прачытайце верш. Што выклікала ў вас усмешку? Якія чайнікі пераблытаў герой верша?

На пліце зачмыхаў чайнік.

Я да чайніка — бягом.

Дзе знайсці ў ім выключальнік,

каб не чмыхаў на ўвесь дом?

Я шукаю выключальнік,
ды ніяк вась не знайду.
Трэба ж,
каб не чмыхаў чайнік,
выключыць пад ім пліту.
А. Зэкаў.

Выпішыце з верша пытальны сказ і адказ на гэта пытанне. Раствлумачце правапіс выдзеленых літар.

88. Складзіце пытанні да прапанаваных адказаў і запішыце іх. Падкрэсліце словы, з якіх пачынаюцца пытальныя сказы.

1. Наташа заняла першае месца ў алімпіядзе па матэматыцы. — Хто ...?

2. Спартыўныя спаборніцтвы прайшлі на школьным стадыёне. — Дзе ...?

3. Учора нашу школу наведалі замежныя госці. — Калі ...?

4. Вучні ездзілі на экскурсію ў Белавежскую пушчу. — Куды ...?

Пытальныя сказы могуць утварацца з дапамогай спецыяльных пытальных слоў: *дзе, калі, ці, хто, што, куды, колькі, як*. У такім пытальным сказе голас павышаецца на пытальным слове.

89. Прачытайце загадкі-пытанні і адгадайце іх. Якая загадка мае дзве адгадкі? Вусна складзіце аповядальныя сказы, якія з'яўляюцца адказамі на пытанні.

1. Што ляціць без крылаў? 2. Што чалавеку самае мілае? 3. Чаго не абнясеш вакол хаты? 4. Дзе гарады без людзей, а рэкі без вады?

Адгадкі: *думка, сон, на глобусе і карце, вецер, вады ў рэшаце.*

Спішыце загадкі. Падкрэсліце ў іх пыталыя словы.

90. Выразна прачытайце пыталыя сказы. Назавіце пыталыя словы ў іх.

1. **Як** выглядае бусел?

2. **Якая** жывёла лічыцца сімвалам Беларусі?

3. **Дзе** можна ўбачыць зубра?

Якім з гэтых сказаў трэба дапоўніць наступны тэкст?

Сімвалы Беларусі

? Безумоўна, гэта зубр і бусел. Зубр сімвалізуе працавітасць і жыццёвую сілу беларускага народа. Бусел — нацыянальную чысціню.

Зубр Волат стаў талісманам чэмпіянату свету па хакеі — 2014 у Мінску.

Запішыце сказ, якім дапоўнілі тэкст. Падкрэсліце ў ім пыталнае слова.

91. Дзеці з настаўніцай упершыню прыехалі ў Мінск на хакейны матч. З якімі пытаннямі яны павінны звярнуцца да жыхароў горада, каб трапіць на гульню?

1. Прабачце, калі ласка.
Як ...?

2. Выбачайце, калі ласка. На **якім ...?**

3. **Ці** выходзіце ...?

4. Добры дзень.
Колькі ...?
Ці можна купіць ...?

Складзіце пытанні, якія трэба задаць у сітуацыях, паказаных на малюнках.

Творчая хвілінка

Уявіце сабе, што вы з сябрам прыйшлі ў кіно. Разыграйце ў парах размову паміж вамі і касірам.

92. Прачытайце загадкі. Якое слова-адгадка «схавалася» за хмаркай? Паспрабуйце растлумачыць, чаму ў загадак такая адгадка.

1. Хочаш вы́правіцца ў казку
ці на Месяц? Калі ласка!
Гэта што за хуткалёт,
што бярэ ў такі палёт?
У. Паўлаў.

2. Што хутчэйшае за ўсё на свеце?

вы́правіцца — адправіцца

Спішыце пыталыя сказы.

Пабуджальныя сказы

93. Прачытайце. У якім сказе выказваецца просьба? Загад? Заклік? Парада?

1. Паўлік, схадзі, калі ласка, у магазін.
2. Святланка, лепш паўтары правіла перад выкананнем задання.
3. Дзеці, перастаньце спрачацца.
4. Беражыце родную прыроду!

Спішыце сказ, у якім выказваецца заклік.

Сказ, у якім выказваецца просьба, загад, парада, заклік да дзеяння, называецца **пабуджальным**. У канцы пабуджальнага сказа ставіцца кропка або клічнік.

94. Паслухайце верш. Якую параду дае аўтар? Якія сказы ўжываюцца ў вершы?

Асцярожна на шашы!

Небяспечную дарогу
не перабягай —
ці ты коцік,
ці ты вожык,
ці ты зай.
Калі нават лось рагаты —
без аглядкі **не бяжы**.
Вось вам шчырая парада:
асцярожна на шашы.

Г. Каржанейская.

Выразна прачытайце верш, з большай сілай голасу вымаўляючы выдзеленыя словы.

Назавіце словы, у якіх выказваецца парада. Спішыце апошні сказ верша.

асцяро́жны

У пабуджальным сказе голас павышаецца на тым слове, у якім заключаецца пабуджэнне да дзеяння.

95. Складзіце па малюнках пабуджальныя сказы-парады.

1. Пераходзьце
вуліцу на

3. Абавязкова
прычапіце

2. Не гуляйце

4. Пераходзьце
вуліцу па

Запішыце адзін сказ на выбар.

96. З прапанаваных частак складзіце і запішыце прыказкі. Чаму так гавораць?

Думай з вечара,
Слухай многа,

а гавары мала.
а рабі з рання.

Апавядальнымі ці пабуджальнымі сказамі з'яўляюцца прыказкі? Што ў іх выказваецца: просьба ці парада? Выразна прачытайце прыказкі, з большай сілай голасу вымаўляючы выдзеленыя словы.

97. Прачытайце. З якімі парадамі звяртаецца паэт да чытачоў? Якія сказы ён выкарыстоўвае ў вершы?

Пачынай(т/ц)е (д/дз)ень з усмешкі,
з добрых, (т/ц)ёпрых слоў, —
і атуляць вас, акрыля(т/ц)ь
ласка і любоў.

Пачынай(т/ц)е (д/дз)ень з на(д/дз)еі,
казачнай, як сон, —
і на працы вас ус(т/ц)ешыць
спраў і думак плён.

М. Маляўка.

плён — вынік, здабытак (рус. плоды труда)

Спішыце адну з парад, устаўляючы патрэбныя літары.

❖ Назавіце ветлівыя словы і пажаданні сваякам, якія можна гаварыць раніцай.

98. Выразна прачытайце сказы. Выпішыце пабуджальныя сказы. У якім з іх перадаецца просьба? Загад? Запашэнне?

1. Даніла падрыхтаваўся да ўрока беларускай мовы. Даніла, ты падрыхтаваўся да ўрока беларускай мовы? Даніла, пачынай рыхтавацца да ўрока беларускай мовы.

2. Вераніка, пакажы, калі ласка, усім свой альбом. Вераніка паказала ўсім свой альбом. Вераніка, ты пакажаш свой альбом?

3. Бабуля, ты прыедзеш да нас у госці? Бабуля, прыязджай да нас у госці ў нядзелю. Да нас у госці прыязджае бабуля.

99. Прачытайце і разгадайце шараду. Запішыце слова-адгадку.

Паверхневую частку дрэва ты **напішы**, мой дружа, злева. А справа месца **дапішы**, дзе любяць плаваць малышы. Цяпер **чытай** усё з паперкі — і ўбачыш цвёрдыя цукеркі.

У. Мазго.

Выразна перачытайце пабуджальныя сказы, вымаўляючы выдзеленыя словы з большай сілай голасу.

100. Прачытайце. Калі вымаўляюць або спяваюць гэтыя творы? Які з іх з'яўляецца з'яўляецца заклічкай, а які — калыханкай? Па якіх сказах вы пра гэта здагадаліся?

1. Дожджык, дожджык, секані,
нібы з рэштата, ліні!
Лі на пашы, на гаі.
Дожджык, дожджык, секані!

2. А ты, каток шэры,
у цябе хвосцік белы.
Прыйдзі, каток, начаваць
і дзіця́тка калыхаць.

за́клічка — дзіцячая песенька, у якой звяртаюцца да з'яў прыроды

Спішыце тэкст, у якім усе сказы пабуджальныя.

Гаварыце правільна!

Ліць ваду — лі ваду, піць ваду — пі ваду, біць у барабан — бі ў барабан, віць вяроўку — ві вяроўку.

101. Вусна дапоўніце размову мамы і дачушкі патрэбнымі сказамі па схемах.

М а м а. Маша, мне трэба згатаваць вячэру, а Міхаська яшчэ не спіць.

М а ш а. ?

М а м а. .

М а ш а. Добра, я пакалышу браціка.

Выразна вымавіце пабуджальны сказ. Што ў ім выказаецца: просьба ці парада? Якую калыханку дзяўчынка можа праспяваць браціку?

102. Выразна прачытайце заклічкі, вымаўляючы выдзеленыя словы з большай сілай голасу. З якіх сказаў складаюцца заклічкі?

1. Божая кароўка,
паляці на неба:
там твае дзетачкі
ядуць цукерачкі.
Сама **паясі**
і нам **прынясі**.

2. Сонейка-сонца,
выгляні ў аконца,
пасвяці нам трошкі,
дам табе гарошку.

Спішыце заклічку, якую вымаўляюць у пахмурны дзень.

❖ Вывучыце заклічку на памяць.

Клічныя сказы

103. Разгледзьце малюнкi. Выразна прачытайце сказы пад малюнкамі з улікам паметак у слупку справа.

— Якую адзнаку ты атрымаў за дыктант?

— Я атрымаў за дыктант дзясятку.

*спакойна,
з цікавасцю*

*спакойна,
з задавальненнем*

— Я атрымаў за дыктант дзясятку!

— Ты атрымаў дзясятку?!

Малайчына, сыноч!

з вялікай радасцю

з радасным здзіўленнем

з задавальненнем

— Паўлік, сядай хутчэй за стол! Паглядзі, які мы з мамай пірог спяклі!

— Сыноч, сядай за стол побач з Палінкай.

з вялікай радасцю

спакойна і ласкава

Прачытайце сказы, у якіх выказваецца:

- 1) паведамленне;
- 2) пытанне;
- 3) запрашэнне да дзеяння.

Якія з іх вымаўляюцца з моцным пачуццём? Што стаіць у канцы гэтых сказаў? Выпішыце іх.

Сказ, у якім выказваецца моцнае пачуццё, называецца **клічным**. У канцы апавядальнага клічнага і пабуджальнага клічнага сказаў ставіцца клічнік (!). У канцы пытальнага клічнага сказа ставяцца пыталынік і клічнік (?!).

104. Выразна прачытайце сказы. Звярніце ўвагу на знакі прыпынку ў канцы гэтых сказаў.

Заўтра мы паедзем у Дуду́ткі.

Заўтра мы паедзем у Дуду́ткі!

Заўтра мы паедзем у Дуду́ткі?

Заўтра мы паедзем у Дуду́ткі?!

Давайце заўтра паедзем у Дуду́ткі.

Давайце заўтра паедзем у Дуду́ткі!

Назавіце сказы: а) апавядальныя; б) пыталыныя; в) пабуджальныя. Якія з іх з'яўляюцца клічнымі? Выпішыце пыталыны клічны сказ.

Рм Раскажыце, што вы ведаеце пра музейны комплекс «Дудуткі».

Клічныя сказы вымаўляюцца больш высокім тонам з выдзяленнем слова, якое выказвае пачуццё радасці, гневу, захаплення, удзячнасці, здзіўлення.

105. Выразна прачытайце клічныя сказы. Якія з іх з'яўляюцца апавядальнымі, якія — пыталымі, а якія — пабуджальнымі?

1. Хто намаляваў такі незвычайны малюнак?!
2. Мілая бабуля, раскажы мне казку!
3. Як прыемна гуляць сонечным днём у лесе!
4. Сябры, давайце дапаможам птушкам!
5. Дзе растуць такія прыгожыя кветкі?!
6. Дзяўчынкі, перастаньце смяяцца!

смяяцца

Выпішыце пабуджальныя клічныя сказы.

106. Прачытайце верш. На што ён падобны: на заклічку ці на лічылку?

Дожджык, дожджык залаты,
не мінай нікога ты.

Гулкім громам грукачы!

Мы паспеем у(т/ц)ячы,

мы не бу(д/дз)ем оха(т/ц)ь,

нас не напалоха(т/ц)ь!

К. Буйло.

не мінай — *тут*: не абыходзь, не праходзь
міма

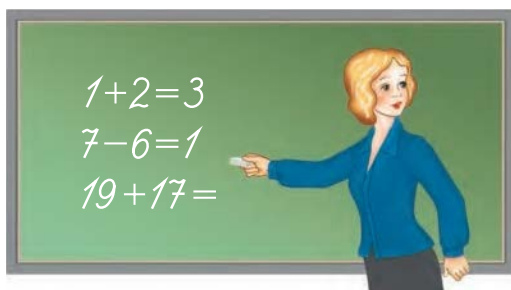
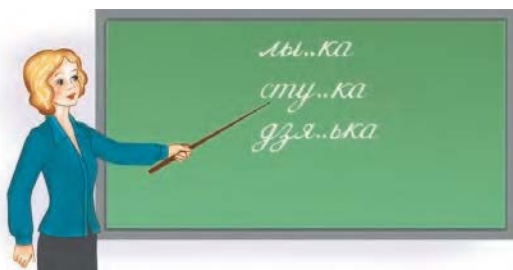
Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары. Падкрэсліце пабуджальныя сказы.

Назавіце клічныя сказы.

❖ Навучыцеся выразна чытаць верш.

107. Разгледзьце малюнкi. Выразна прачытайце сказы. Да якога з малюнкаў падыходзіць кожны сказ?

1. Як праверыць правапіс прапушчанай літары?
2. Як прыемна ў парку сонечным днём!
3. Колькі прыкладаў запісана на дошцы?
4. Колькі фарбаў падарыла восень дрэвам!

Запішыце клічныя сказы. Якія пачуцці (захапленне, здзіўленне, смутак, вялікае задавальненне) у іх перадаюцца? Падкрэсліце слова, з якога пачынаецца кожны сказ.

Клічныя сказы могуць пачынацца словамі, якія дапамагаюць перадаць пачуцці радасці, гневу, захаплення, удзячнасці, здзіўлення: *колькі, як, які, эх, ай, о, ой, няхай (хай), дык.*

108. Выразна прачытайце верш. Якая спадчына нам засталася ад продкаў? Як яе захаваць і перадаць іншым пакаленням?

Мы — беларусы

Мы жывём на зямлі,
той,
што лёсам нам дадзена,
дзе адвеку жылі
нашы мудрыя прадзеды.
Як жа іх не згадаць,
што змаглі нам у спадчыну
гэты край перадаць
з мовай роднаю,
матчынай?!

А. Зэкаў.

лёс — доля, жыццё (*рус.* судьба)

спадчына — тое, што перайшло нам ад продкаў

Спішыце пыталны клічны сказ. Падкрэсліце слова, якім ён пачынаецца. Раствлумачце пастаноўку знакаў прыпынку ў канцы сказа.

109. Прачытайце віншаванне. Назавіце ў ім пабуджальны клічны сказ. Якім словам ён пачынаецца?

Дарагі сябар!

Прымі мае віншаванні з днём нараджэння.
Я жадаю табе здароўя і поспехаў у вучобе.
Няхай збудуцца ўсе твае мары!

Сяргей.

Рм З чым людзі могуць павіншаваць адзін аднаго? Чаго звычайна жадаюць у прыгаданых выпадках? Складзіце па гэтым узору віншаванне аднаму са сваякоў. Запішыце.

110. Прачытайце вершаваныя радкі з моцным пачуццём радасці. Які знак прыпынку трэба паставіць у канцы сказа?

Святкуй, спявай, мой родны край,
усмешкай светлай шчыра ззяй

У. Мацвеенка.

111. Прачытайце сказы з моцным пачуццём.

1. Колькі хараства і чароўнага прывабу ў сніх далях (*Я. Колас.*) 2. Якія знаёмыя назвы і словы, якая цудоўная родная мова (*П. Панчанка.*)

3. Ой, як не хочацца расставацца (*П. Рунец.*)
4. Дык няхай завеі нам лыжню навеюць (*М. Сазончык.*) 5. Гэй, памочнікі, пара абедаць (*П. Рунец.*)

Спішыце, пастаўце ў канцы сказаў патрэбныя знакі прыпынку. Падкрэсліце словы, з якіх пачынаюцца клічныя сказы.

Галоўныя і даданыя члены сказа

Дзейнік і выказнік — галоўныя члены сказа

112. Спішыце, дапаўняючы сказы ў тэксце патрэбнымі словамі.

... зацягнулі ўсё неба. Падзьмуў халодны
Забліскалі яркія Грымнуў На зямлю паліў

... схаваліся пад лісце. ... сцішыліся ў гнёздах.

Словы для даведкі: жучкі, хмары, птушкі, вецер, дождж, маланкі, гром.

Якую назву можна даць тэксту?

Пра каго або пра што гаворыцца ў кожным сказе?
Падкрэсліце гэтыя словы адной лініяй.

Слова, якое абазначае, пра каго або пра што гаворыцца ў сказе, — гэта **дзеянік**. Дзейнік адказвае на пытанні **х т о? ш т о?**

113. З асобных слоў складзіце і запішыце прыказку. Чаму так гавораць?

Курачка, зярнятку, па, збірае, бывае, сытая, і.
Знайдзіце ў сказе і падкрэсліце адной лініяй дзейнік.

Дзейнік у сказе падкрэсліваецца адной лініяй: *З-за хмар выглянула (ш т о?) сонейка.*

114. Дапоўніце скорагаворкі патрэбнымі словамі. Назавіце ў кожным сказе дзейнік.

Гучна гагаталі г.. гаманлівыя.

Воўкам вые в.. увосень. (*У. Мацвееўка.*)

Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць скорагаворкі.

Растлумачце правапіс выдзеленых літар. Запішыце па памяці адзін сказ на выбар.

115. Прачытайце сказы. Выпішыце тыя з іх, у якіх выдзеленыя словы з'яўляюцца дзейнікамі.

1. У парку дзеці ўбачылі прыгожыя дубы. На палянцы раслі магутныя дубы. 2. Дрэвы шумелі ад ветру. Каля дома дзядуля пасадзіў розныя дрэвы. 3. На зямлю падалі спелыя жалуды. Аленка збірала жалуды для вавёрачкі.

Падкрэсліце ў запісаных сказах дзейнікі.

116. Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі і запішыце. Падкрэсліце ў кожным сказе дзейнік.

1. З-пад травы ля самай сцежкі вызіраюць (А. Зэкаў.) 2. Галаўні шыкоўны ўбор дэманструе (А. Зэкаў.) 3. З-за бяроз, задраўшы шапкі, усміхаюцца (А. Зэкаў.) 4. Пад дубамі грыбнікі бралі ў кош (У. Мацвееўка.)

Словы для даведкі: баравікі, абабкі, сыраежкі, мухамор.

117. Спішыце, дапаўняючы сказы патрэбнымі словамі.

Самалёт ... у небе. Карабель ... па моры. Аўтамабіль ... па шашы. Чалавек ... па сцежцы. Конь ... па дарозе. Заяц ... па полі.

Словы для даведкі: скача, бяжыць, ляціць, плыве, едзе, крочыць.

Знайдзіце ў сказах дзейнікі і падкрэсліце іх адной лініяй. Што гаворыцца пра дзейнік у кожным сказе? Падкрэсліце гэтыя словы дзвюма лініямі.

Слова, якое абазначае, што гаворыцца пра дзейнік, — гэта **выказнік**. Выказнік адказвае на пытанні што робіць? што рабіў? што будзе рабіць? і інш.

Дзейнік і выказнік — галоўныя члены сказа.

118. Дапоўніце сказы слоўнікавым словам у патрэбнай форме і запішыце іх. Падкрэсліце ў кожным сказе дзейнік адной лініяй, а выказнік — дзвюма.

Зоркі ... на мароз.
Золата і ў смецці

блішчаць

Які са сказаў з'яўляецца прыказкай, а які — народнай прыкметай? Раствлумачце сэнс прыказкі.

Выказнік у сказе падкрэсліваецца дзвюма лініямі: *Дзеці (што робяць?) гуляюць на вуліцы.*

119. Прачытайце загадку-пытанне і адгадайце яе. Складзіце па пытанні апавядальны сказ, у якім дзейнікам будзе слова-адгадка.

Што вандруе ў канверце па ўсім свеце?

Запішыце сказ, падкрэсліце ў ім галоўныя члены.

Рм Разгледзьце паштоўкі. Якія сказы на іх запісаны? Перад якімі святамі дасылаюць кожную з гэтых паштовак?

120. Прачытайце тэкст. Чым уразілі вас паводзіны звяркоў?

Па арэхі

Была сярэдзіна верасня. Дзьмуў лёгкі ветрык. З алешніку за вёскай даносіўся гаркаваты пах прывялай травы. Шарахцелі лістотай каля возе-ра ляшчыны. На бераг каціліся хвалі з белымі грабянямі.

Янка збіраў у ляшчынніку арэхі. Раптам хлопчык убачыў у возеры дзвюх вавёрак. Звяркі выставілі з вады мордачкі.

Пушыстыя хвосцікі ўзвышаліся над вадой, нібы сцяжкі. Вавёркі рухаліся ў бок ляшчынніку.

Янка здагадаўся, што звяркі плывуць з процілеглага берага, з сасонніку, па арэхі. Каб не спалохаць іх, хлопчык схваўся за кустамі. А вавёркі выбраліся з вады ды скокнулі на ляшчыну. (Паводле Я. Галубовіча.)

А ляшчы́на — арэшына

Знайдзіце і прачытайце тую частку тэксту, у якой змешчана апісанне незвычайных паводзін вавёрак. Выпішыце з кожнага прачытанага сказа галоўныя члены.

Узор. Янка збіраў.

Рм Вусна перакажыце гэту частку тэксту з апорай на выпісаныя спалучэнні слоў.

121. З прапанаваных частак складзіце прыказкі.
Калі так гавораць?

З малых крыніц

берагі падмывае.

Ціхая вада

вялікая рака нараджаецца.

Назавіце ў кожнай прыказцы галоўныя члены сказа.
Растлумачце правапіс выдзеленых літар.

122. З асобных слоў складзіце і запішыце сказы.
Падкрэсліце ў кожным сказе дзейнік і выказнік.

Б..розавы, асв..ціла, сонца, гай.

Купаюцца, дрэвы, промнях, сонечных, у.

Ветрык, лёгкі, пав..вае.

Шамацяць, лісточкі, залатыя, б..розах, на.

Растлумачце правапіс прапушчаных літар.

123. Прачытайце. Вызначце межы сказаў. Запішыце тэкст, правільна афармляючы сказы на пісьме.

Снег і апенькі

надоўга пасвятлела шэрае снежаньскае неба ўсталяваліся цёплыя сонечныя дзянькі згінулі маразы са стрэх закапалі буйныя кроплі ў лесе з'явіліся праталіны на пнях дружнымі сямейкамі выраслі апенькі (*Паводле Я. Галубовіча.*)

Падкрэсліце ў кожным сказе дзейнік і выказнік.

Даданыя члены сказа

124. Прачытайце. Вусна вызначце ў сказах галоўныя члены. На якія дзве групы можна падзяліць сказы?

Прайшоў дождж. Увечары прайшоў дробны дождж. Шумелі дубы. На ўзлеску шумелі старыя дубы. Сонца ўзышло. Над лесам узышло яркае сонца.

Выпішыце сказы, у якіх, акрамя дзейніка і выказніка, ёсць іншыя словы. Падкрэсліце галоўныя члены. Вусна пастаўце пытанні ад дзейніка і выказніка да іншых слоў у сказе.

Акрамя галоўных членаў, у сказе могуць быць даданыя.

125. Дапоўніце сказы даданымі членамі па пытаннях. Падкрэсліце ў кожным сказе дзейнік і выказнік.

калі? куды?
... пачнуцца канікулы. Надзейка пойдзе ...

чыя? што?
... бабуля ўжо купіла ...

дзе?
калі? якім?
Дзяўчынка ... не была ў ... тэатры.

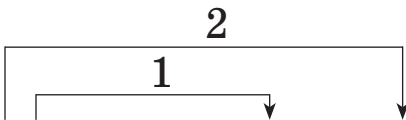
Словы для даведкі: *хутка, у тэатр, яе, білеты, даўно, лялечным.*

Рм Раскажыце, куды вы хацелі б трапіць у час асенніх канікулаў. Якія тэатры, музеі вы ўжо наведалі? Што вам там найбольш спадабалася?

Даданыя члены сказа паясняюць дзейнік, выказнік або іншыя даданыя члены сказа.

126. Прачытайце сказы. Назавіце ў іх галоўныя члены.

Лужыны пакрыліся за ноч лядком.

На берэзе ракі стаялі вялікія дубы.

З вышыні даносіцца развітальны крык жураўлёў.

Вусна пастаўце па стрэлках пытанні да даданых членаў сказа. Зрабіце гэта ў той паслядоўнасці, якую падказваюць лічбы над стрэлкамі.

Выпішыце адзін сказ на выбар. Падкрэсліце галоўныя члены сказа.

Словы ў сказе звязаны па сэнсе. Каб уста-
навіць сувязь слоў у сказе, трэба ставіць пы-
танні ад аднаго слова да другога.

127. З дапамогай малюнкаў дапоўніце сказы дада-
нымі членамі па пытаннях.

1. Таня малюе (к а г о?) 2. Бабуля вяжа
(ш т о?) ... (к а м у?) 3. (Я к а я?) ... дзяўчынка
чытае (ш т о?) 4. Мама вязе (к а г о?) ... (к у-
д ы?) 5. Дзед гуляе (з к і м?) ... (у ш т о?)
6. (К а л і?) ... сям'я сабралася (д з е?) 7. Тата
працуе (з а ч ы м?) 8. Міша забівае (ш т о?)

Назавіце сказ, які адпавядае схеме.

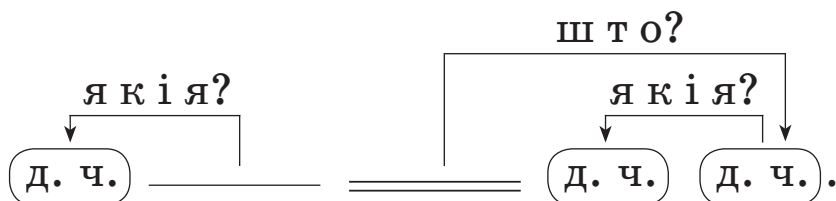

128. Прачытайце скорагаворкі. Назавіце ў іх галоўныя члены сказа. Вусна пастаўце пытанні да астатніх слоў.

Катаецца ад рання кот на катамаране. (*К. Камейша.*)

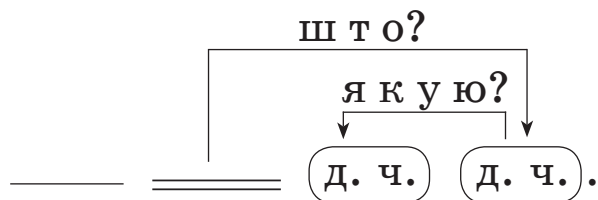
Круглыя сланечнікі ловяць цёплыя праменьчыкі. (*С. Шах.*)

Запішыце сказ, які адпавядае схеме.

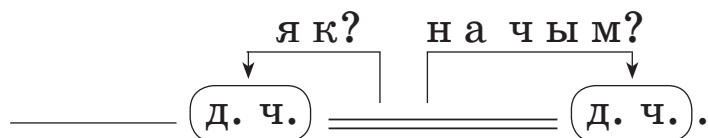

129. З асобных слоў складзіце па схемах сказы. Запішыце іх.

1. Каця, музычную, наведвае, школу.

2. Дзяўчынка, на, скрыпцы, іграе, добра.

Растлумачце правапіс выдзеленых літар.

◆◆◆

130. Вусна складзіце па падказках алгарытм вызначэння сувязі слоў у сказе.

1. Знаходзім у сказе Падкрэсліваем яго

што?

На зямлю апусціўся асенні вечар.

2. Ставім пытанне ад дзейніка да Падкрэсліваем выказнік

што зрабіў?

На зямлю апусціўся асенні вечар.

3. Па пытаннях знаходзім даданыя члены сказа, якія паясняюць

які?

На зямлю апусціўся асенні вечар.

4. Па пытаннях знаходзім даданыя члены сказа, якія паясняюць

куды?

На зямлю апусціўся асенні вечар.

Намалюйце схему сказа, разбор якога зрабілі.

Рм 131. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Сяргея Кавальчука «Раніца на лузе». Па якіх прыкметах можна здагадацца, што аўтар адлюстравваў раніцу? Якія фарбы пераважаюць на карціне? Які настрой яна стварае? Што знаходзіцца ў цэнтры карціны?

План

1. Патухаюць зоркі.
2. Прачынаецца луг.
3. Пасвяцца коні.
4. Устае сонца.

На аснове рэпрадукцыі карціны апішыце раніцу на лузе па плане, выкарыстаўшы прапанаваныя словы і спалучэнні слоў.

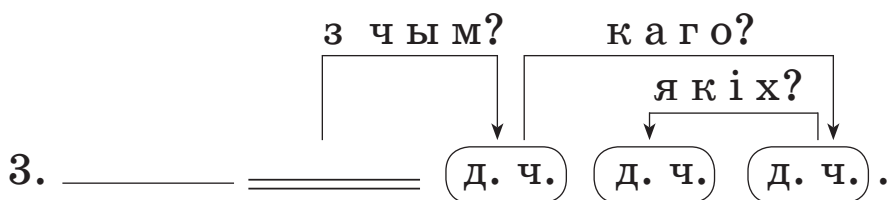
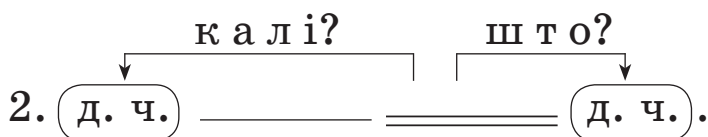
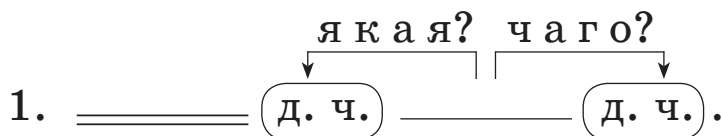
Словы для даведкі: *патухаюць на небе, далёкія зоркі; пачынаюць ружавець; лёгкія аблокі; квяцісты луг, павольна прачынаецца; ціха пасвяцца, пасвяцца на ім; гняд'бя коні; устае над лугам, ранішняе сонца; залатыя промні, лашчаць, лугавыя травы.*

Запішыце тэкст, які ў вас атрымаўся.

132. Прачытайце сказы. Вусна вызначце сувязь слоў у іх па пытаннях.

Учора вучні наведалі яе. Выстава знаёміць з творчасцю беларускіх мастакоў. Адкрылася новая выстава карцін.

Запішыце сказы ў той паслядоўнасці, у якой размешчаны схемы да іх.

Рм Раскажыце пра наведаныя вамі выставы.

133. Спішыце. Вусна вызначце сувязь слоў у сказах па пытаннях. Намалюйце схему выдзеленага сказа.

Паўлік добра малюе. **Хлопчык наведвае мастацкую школу.** Юны мастак удзельнічаў у міжнародным конкурсе. Ён атрымаў дыплом пераможцы.

◆◆◆

134. Дапоўніце сказы даданымі членамі, якія па-ясняюць дзейнікі.

я к і?

... шар ляцеў над горадам.

я к і я?

... дзеці ў захап-

я к о е?

ленні сачылі за ім. Іх цікавіла ... пытанне. Чаму

я к і?

лятае ... шар?

я к а я?

... Даша запы-
талася пра гэта ў таты.

Словы для даведкі: *вялізны, паветраны, маленькія, важнае, цікаўная.*

А цікаўная — дапытлівая (рус. любознательная)

Творчая хвілінка

Ці ведаеце вы, чаму лятае паветраны шар? Знайдзіце адказ у дзіцячай энцыклапедыі або ў інтэрнэце. Выкарыстаўшы атрыманыя звесткі, складзіце працяг апавядання з практыкавання 134.

Гаварыце правільна!

Цікавая кніга, цікаўная (дапытлівая) дзяўчынка, цікавіць пытанне, цікавіцца пытаннем, зацікавіцца пытаннем.

135. Прачытайце незакончаныя сказы. Сфармулюйце заданне да практыкавання і выканайце яго пісьмова.

калі?
калі?
... ішоў снег.
калі?
адкуль?
... .. выбеглі дзеці.

што?
якую?
Яны пабудавалі

Словы для даведкі: снежную, ноччу, раніцай, з пад'ездаў, крэпасць.

Рм Што вы любіце рабіць, калі ідзе першы снег?

136. Прачытайце скорагаворкі.

Летам Тамара гербарый сабрала. (М. Пазнякоў.)

Шуміць ля ракі чарот шапаткі. (М. Пазнякоў.)

А шапаткі́ — шапатлівы (рус. шуршащий)

Назавіце сказ, які адпавядае схеме.

калі?
што?
Д. ч. _____ Д. ч. _____ .

Схема якога сказа не намалювана? Запішыце гэты сказ. Самастойна намалюйце яго схему.

Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць запісаную скорогаворку.

137. Складзіце прыказкі з асобных слоў па схемах. Чаму так гавораць?

я к о е?
↓
1. (д. ч.) _____ = _____ .

Добрае, не, забываецца, слова.

н а ш т о?
↓
2. (д. ч.) _____ = _____ .

Знойдзеца, на, прыказка, усё.

У якой з прыказак даданы член сказа паясняе дзейнік, а ў якой — выказнік?

Запішыце адну прыказку на выбар.

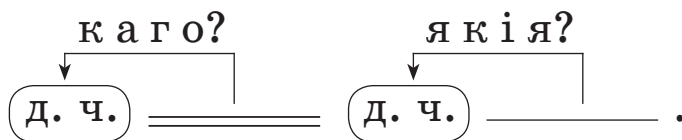

138. Прачытайце сказы. Запішыце іх у патрэбнай паслядоўнасці, каб атрымаўся тэкст. Прыдумайце назву тэксту.

Вучні хадзілі ў парк са сваёй настаўніцай. Усім спадабалася прагулка ў парк! Там яны каталіся на розных атракцыёнах. Дзяўчынкі набылі сабе рознакаляровыя шарыкі. Перад адыходам дадому

дзеці частаваліся марожаным. Хлопчыкаў зацікавілі прыгожыя ліхтарыкі.

Знайдзіце ў тэксце сказ, які адпавядае схеме.

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

Адкажыце на пытанні

1. Якімі па мэце выказвання бываюць сказы?
2. Які сказ называецца апавядальным?
3. Які сказ называецца пыталым?
4. Які сказ называецца пабуджальным?
5. Які сказ называецца клічным?
6. Якія знакі прыпынку могуць стаяць у канцы апавядальнага і пабуджальнага сказаў?
7. Якія знакі прыпынку могуць стаяць у канцы пыталнага сказа?
8. Што такое дзейнік?
9. Што такое выказнік?
10. Што паясняюць даданыя члены сказа?

Творчая хвілінка

Назавіце вядомыя вам загадкі-пытанні. Прыдумайце сваю загадку-пытанне. Загадайце яе аднакласнікам.

ЗНАЧЭННЕ СЛОВА

139. Разгледзьце схемы і скажыце, што мае кожнае слова.

	<p>будынак для жылля</p>	<p>дом</p>
<p>прадмет</p>	<p>значэнне</p>	<p>слова</p>
	<p>рухацца ў паветры пры дапамозе крылаў</p>	<p>ляцець</p>
<p>дзеянне</p>	<p>значэнне</p>	<p>слова</p>
	<p>светла-сіні, колору яснага, чыстага неба</p>	<p>блакітны</p>
<p>прымета</p>	<p>значэнне</p>	<p>слова</p>

?! У якім слоўніку можна даведацца пра значэнне слова?

Кожнае слова мае лексічнае значэнне. Пра лексічнае значэнне слова можна даведацца ў тлумачальным слоўніку.

140. Прачытайце словы. Паспрабуйце растлумачыць іх значэнне.

Асілак, здарожыцца, гасцінны.

Параўнайце сваё тлумачэнне з тым, што даецца ў тлумачальным слоўніку.

Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі і запішыце.

1. Чалавек незвычайнай мужнасці і адвагі — гэта 2. ... гаспадыня любіць прымаць і частаваць гасцей. 3. Дзядуля ... і вырашыў крыху адпачыць.

141. Прачытайце верш. Ці згодны вы з аўтарам? Якія бываюць словы? Прывядзіце свае прыклады такіх слоў.

Слоў самых розных у мове багата.

Родныя словы — **мама і тата.**

Мудрыя словы — **розум, вучэнне.**

Смачныя словы — **торт і пячэнне.**

Цікавыя словы — **выдумка, казка.**

Ветлыя словы — **бывай, калі ласка.**

Прыемныя словы — **сюрпрыз, сувенір.**

Лепшыя словы — **Радзіма і мір.**

Значэнне якіх выдзеленых слоў раскрываецца ніжэй?

1. Кандытарскі выраб са здобнага цеста з крэмам, фруктамі. 2. Жанчына ў адносінах да сваіх дзяцей. 3. Твор пра выдуманых падзеі, часта з удзелам чарадзейнай сілы. 4. Мужчына ў адносінах да сваіх дзяцей. 5. Памятны падарунак. 6. Нечаканы падарунак. 7. Згода, адсутнасць варажасці, сварак. 8. Вымысел, фантазія. 9. Здольнасць мысліць, разумець.

Запішыце чатыры словы на выбар разам з іх значэннем.

Узор. *Казка — твор пра выдуманых падзеі, часта з удзелам чарадзейнай сілы.*

142. Прачытайце і запомніце прыказкі. Чаму так гавораць? З якімі словамі трэба звяртацца да людзей, каб не пакрыўдзіць іх?

Слова даражэйшае за золата.

Слова не верабей: выпусціш — не зловіш.

Слова не пірог: не выкінеш за парог.

Запішыце першую прыказку па памяці. Падкрэсліце ў ёй слова, значэнне якога раскрываецца ніжэй.

Адзінка мовы, якая служыць для называння асобнага паняцця.

143. Знайдзіце ў кожнай групе слоў лішняе. Запішыце астатнія словы. Што аб'ядноўвае запісаныя словы кожнай групы?

1. Дзядуля, бабуля, тата, мама, кот.
2. Васілёк, рамонак, ружа, пчала, дзьмухавец.
3. Кот, карова, мядзведзь, мёд, воўк.
4. Малаток, дрэва, сякера, піла, рубанак.
5. Аўтобус, трамвай, машына, цягнік, дарога.

Адназначныя і мнагазначныя словы

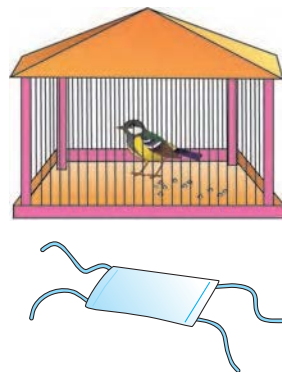
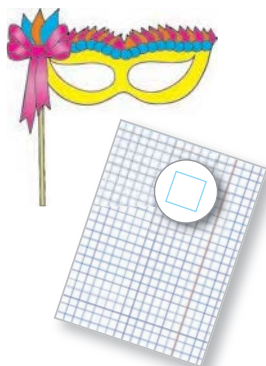
144. Разгледзьце малюнкi і скажыце, колькі значэнняў маюць запісаныя словы. Патлумачце значэнне гэтых слоў.

Словы, якія маюць адно значэнне, называюцца **адназначнымі**. Словы, якія маюць некалькі значэнняў, называюцца **мнагазначнымі**.

145. Прачытайце словы. Знайдзіце іх значэнне ў тлумачальным слоўніку.

Ручнік, серві́з, ваза, маска, ружа, клетка.

Спішыце. Падкрэсліце адназначныя словы. Прыдумайце і запішыце два сказы з адназначнымі словамі.

146. Прачытайце словы. Патлумачце іх значэнне. У якой групе запісаны адназначныя словы, а ў якой — многазначныя? Дапоўніце кожную групу слоў. Выкарыстайце словы для даведкі.

1. Афіша, балерына, музыкант, скрыпка, ...,
2. Іголка, клас, зорка, пад'езд, ...,

Словы для даведкі: дошка, хлопчык, нос, дырыжор.

Да якога слоўніка можна звярнуцца пры выкананні задання?

147. Значэнне якіх слоў раскрываецца ніжэй?
Назавіце сярод гэтых слоў мнагазначныя.

1. Гульня ў адказы на пытанні па адной тэме.
2. Лёгкая ежа паміж абедам і вячэрай. Перад-
вячэрні час.
3. Малое дзіця.
4. Рознакаляровая дуга на небе, якая ўтвара-
ецца ад праламлення сонечных прамянёў у кроп-
лях дажджу.
5. Парадкавы лік прадмета. Асобны пакой
у гасцініцы. Частка тэатральнага паказу, якая
выконваецца асобна.
6. Песня, якую спяваюць над калыскай.

Словы для даведкі: *віктарына, немаўля, пад-
вячорак, нумар, вясёлка, калыханка.*

Выпішыце адназначныя словы разам з іх значэннем.

Узор. *Віктарына — гульня ў адказы на пы-
танні па адной тэме.*

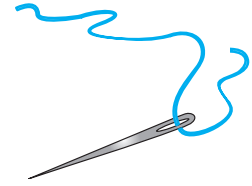
148. Прачытайце. Адкажыце на пытанне
верша. Спішыце.

Вожык пад ёлкай
скакаў з Вавёркай.
Уся ў іголках
была Вавёрка.

Адкуль жа іголка:
з Вожыка
ці з ёлкі?
А. Зэкаў.

Падкрэсліце мнагазначнае слова, якое сустрэлася ў вершы. Якія значэнні яно мае? У якім значэнні гэта слова ўжыта ў вершы?

Прамае і пераноснае значэнне слова

149. Прачытайце сказы. У якім значэнні ўжыты ў іх выдзеленыя словы?

Бабуля **выглянула** ў акно.
Сонейка **выглянула** з-за воблака.
Тата **напаіў** дачушку малаком.
Дождж **напаіў** дрэвы і траву.

паказалася
паглядзела
паліў
даў папіць

Спішыце сказы, у якіх прыродныя з'явы апісваюцца вобразна. Дзякуючы якім словам ствараецца вобразнае апісанне?

воблака

Словы могуць ужывацца ў прамым і пераносным значэнні. **Прамае** значэнне слова з'яўляецца пачатковым, асноўным. **Пераноснае** значэнне ўзнікае звычайна пры пераносе назвы з аднаго прадмета на другі на аснове іх падабенства.

150. Прачытайце тэкст. Якую мову можна назваць вобразнай?

Вобразная мова

Людзі часта гавораць вобразамі: дождж ідзе, рэчка бяжыць. Хоць усім вядома, што ні ў дажджу, ні ў рэчкі няма ног. «Вецер **вые**», — кажам мы і ўяўляем сабе вецер у вобразе жывой істоты. А пра сонейка, бывае, гаворым: «Сонейка ўсміхаецца». Сонейка не ўсміхаецца, гэта мы радасна ўсміхнуліся і павесялелі, калі яно **выглянула** з-за цёмнай хмары.

Кожнае слова тоіць у сабе не толькі назву рэчы або з’явы, у ім гучыць наша пачуццё. (*Паводле В. Віткі.*)

У якім значэнні ўжыты ў сказах выдзеленыя словы? Спішыце сказ, у якім заключаецца асноўная думка тэксту.

151. Дапоўніце пары сказаў адным і тым жа словам. Карыстайцеся малюнкамі-падказкамі. Запішыце сказы. Падкрэсліце словы, якія ўжываюцца ў пераносным значэнні.

Мама ...

Сонейка ...

Дзядуля ...

Снег ...

Ракета
Час

Вада
Работа

152. Прачытайце сказы. У якім значэнні ўжыты ў іх выдзеленыя словы?

Паўзе па небе цёмная хмара. **Бяжыць** да рэчкі чысты ручаёк. **Журавіны** чырвонымі шарыкамі **рассыпаліся** па балоце. **Танцуюць** над кветкамі прыгожыя матылькі.

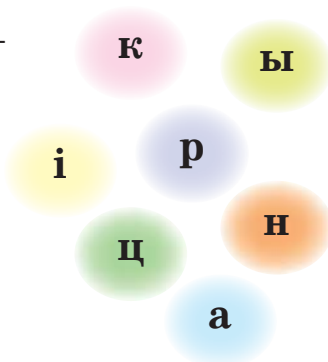
Прыдумайце і запішыце сказы, у якіх гэтыя словы будуць ужывацца ў прамым значэнні.

153. Прачытайце загадку. З «рассыпаных» літар складзіце слова-адгадку.

Ля кусціка ракетнага —
вочка блакітнае.

Удзень да яго
сонейка спускаецца,
а ночкай —
месяц купаецца.

У. Карызна.

З чым параўноўваецца крыніца ў загадцы?
Запішыце другі сказ загадкі. Падкрэсліце ў ім словы,
якія ўжыты ў пераносным значэнні.

154. Прачытайце верш. Чаму ў хлопчыка цудоўны настрой?

Цудоўны настрой

У мяне настрой цудоўны:
дожджык скача, цёплы, спёрны,
клапатлівы і ласкавы,
мые дрэвы, поіць травы.
Гром злуецца, дождж смяецца,
на маю кашулю льецца.

Я. Крупенька.

спёрны — часты

Якія словы ў вершы робяць дождж падобным на чалавека? У прамым ці пераносным значэнні яны ўжыты?

Спішыце апошні сказ верша. Падкрэсліце ў ім словы, ужытыя ў пераносным значэнні.

155. Прачытайце. Выпішыце тыя спалучэнні, у якіх выдзеленыя словы ўжыты ў пераносным значэнні.

Залатыя рукі, **залатыя** завушніцы; **мяккі** хлеб, **мяккі** характар; **хвост** лісы, **хвост** цягніка; **цёплыя** словы, **цёплае** малако; **халодныя** вятры, **халодныя** фарбы; **светлы** дзень, **светлы** ўспамін; **гарачая** кава, **гарачая** парá; **цвёрды** арэх, **цвёрдае** рашэнне.

З адным спалучэннем слоў на выбар складзіце і запішыце сказ.

Сінонімы

156. Разгледзьце малюнкi. Якімі словамі можна падпісаць кожны з іх?

Школьніца, трэніруецца, вясёлы, вучаніца, практыкуецца, радасны.

Запішыце словы парамі. Якое значэнне маюць словы ў парах?

Словы, якія маюць аднолькавае ці блізкае значэнне, называюцца **сінонімамі**.

157. Знайдзіце ў кожнай групе слоў лішняе. Назавіце прымету, якая аб'ядноўвае астатнія словы ў кожнай групе. Запішыце гэтыя словы.

1. Лес, бор, гай, дрэва, пушча.
2. Ісці, ступаць, стаяць, тупаць, крочыць.
3. Адважны, ціхі, смелы, мужны, храбры.

З двума словамі-сінонімамі прыдумайце і запішыце сказы.

158. Прачытайце тэкст.

Віка весяліла сястрычку, гуляла з ёй у ладкі. Маленькую Волечку гэта вельмі весяліла. Мама з пяшчотай назірала за дачушкамі. Яе весяліла забава дзяцей.

Якое слова паўтараецца ў тэксце? Як пазбегнуць паўтораў? У словах для даведкі знайдзіце сінонімы да слова *весяліла*.

Словы для даведкі: *радавала, засмучала, цёшыла, гаварыла.*

Замяніце ў тэксце слова *весяліла* сінонімамі, каб пазбегнуць паўтораў. Прачытайце выпраўлены тэкст.

159. Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

Калі здолееш узяцца за справу — і снег **зага-рыцца**, не здолееш — і масла не **ўспыхне**.

Выпішыце выдзеленыя словы. Як яны называюцца? Знайдзіце ў прыказцы сінонім да слова *ўхачіцца*.

160. Прачытайце спалучэнні слоў. Замяніце выдзеленыя словы сінонімамі.

Смелы чалавек, **сасновы лес**, **хутка крочыць**, **гоман** лесу, сапраўдны **смяльчак**.

Запішыце спалучэнні слоў, якія атрымаліся. З адным з іх на выбар вусна складзіце сказ.

161. Падбярэце да слоў з піраміды сінонімы, якія ўтрымліваюць тую ж колькасць літар.

			л	е	с	*	*	*			
		г	о	р	а	*	*	*	*		
	м	а	р	о	з	*	*	*	*	*	
д	р	ы	г	в	а́	*	*	*	*	*	*

 дрыгва́ — балота, ба́гна

Запішыце словы парамі. З адной парай слоў на выбар складзіце і запішыце сказы.

 162. Спішыце. Знайдзіце ў вершы сінонімы і падкрэсліце іх.

Раптам гоман сціх,
і смех
змоўк у момант нейкі —
паваліў пушысты снег.
Аж казы́ча вейкі.
У. Паўлай.

 казы́ча — *рус.* щекочет

Выпішыце з верша блізкія па значэнні словы да прапанаваных.

Шум — ..., пасыпаў — ..., пухкі —

Антонімы

163. Разгледзьце малюнкi. Прачытайце пытаннi. Дапоўнiце кароткiя адказы на iх патрэбнымi словамi.

Якога колеру шахматныя фiгуры?
Белыя i

Якога памеру бываюць сабакi?
Вялiкiя i

Якi настрой бывае ў даж-
джлiвы дзень? Сумны i

Запішыце адказы на пытаннi. Знайдзiце i падкрэслiце ў iх супрацьлеглыя па значэннi словы.

Словы з супрацьлеглым значэннем называ-
юцца **антонiмамі**.

164. Падбярэце супрацьлеглыя па значэннi словы да прапанаваных. Запішыце антонiмы парамi.

Шчасце — бяда, лета — ..., блiзка — ..., мно-
га — ..., добры — ..., доўгi — ..., малы — ...,
мяккi — ..., вайна — ..., сцюжа —

Дапоўніце прыказкі выдзеленымі словамі.

... усюды, дзе захочаш.

Калі хлеб у возе, то няма ... у дарозе.

шч^{а́}сце

165. Прачытайце загадку. З літар, што «схаваліся» на малюнках, складзіце адгадкі-антонімы.

Абедзве часта нас даймаюць,
шукаць ратунку прымушаюць.

Адна з іх летам узнікае,
штор^{а́}з купацца заклікае.

Калі яна мацнее ўдзень,
імкнёмся мы схавацца ў цень.

ж^ас^та

Другая — холадам сцюдзёным
зімой завітвае да нас,
пад стрэхі вераб'ёў загоніць,
дыханнем ледзяным абдасць.

а^ст^эк

М. Пазнякоў.

Якія з выдзеленых слоў блізкія па значэнні, а якія — супрацьлеглыя?

Назавіце ў загадках словы з гукам [ц']. Як ён перадаецца на пісьме?

Гаварыце правільна!

Два хлопчыкі, абодва хлопчыкі, дзве дзяўчынкі, абедзве дзяўчынкі.

166. Прачытайце прыказкі. Пазнаёмцеся са словамі для даведкі. Сфармулюйце заданне да практыкавання і выканайце яго.

Увосень плача, хто ... скача.
На **чорным** полі ... пшаніца родзіць.
Летнюю часіну ... тыднем не заменіш.

Словы для даведкі: *белая, увесну, зімовым.*

167. Прачытайце. Вызначце прымету, па якой словы кожнай групы аб'яднаны ў пары. Падбярыце і дапішыце пару да кожнага выдзеленага слова.

1. Белы — чорны, зіма — лета, **цёмны** — ..., **цёплы** — ..., **раніца** — ..., **сесці** —

2. Гоман — шум, загадкавы — таямнічы, **дзіва** — ..., **баязлівы** — ..., **доктар** — ..., **сустрэцца** —

Словы для даведкі: *светлы, спаткацца, урач, халодны, вечар, нясмелы, устаць, цуд.*

168. Да выдзеленых слоў падбярыце супрацьлеглыя па значэнні словы з правага слупка.

свежы хлеб
свежае малако
свежая газета
свежы вецер

пракіслае
чэрствы
цёплы
старая

Запішыце спалучэнні слоў па ўзоры.

Узор: *свежы хлеб — чэрствы хлеб.*

З двума спалучэннямі слоў на выбар вусна складзіце сказы.

Рм Дзе можна купіць свежае малако і свежы хлеб? Дзе можна набыць свежую газету?

Гаварыце правільна!

[С']вежы, [с']ветлы, [с']вітанне, [с']цюжа, [с']пёка, шча[с']це, га[с']цінец, [с']мех, [с']мелы, [с']вет, рада[с']ць.

169. Вусна падбярыце антонімы, якія характарызуюць:

1) *час*: змярканне — світанне, восень — ..., рана — ...;

2) *прастору*: далёкі — блізкі, высокі — ..., шырокі — ...;

3) *якасці*: брудны — чысты, дрэнны — ..., шкодны — ...;

4) *рысы характару*: маўклівы — гаварлівы, вясёлы — ..., смелы — ...;

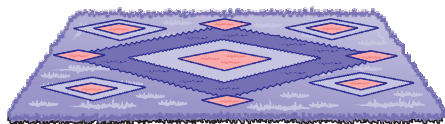
5) *колер*: светлы — цёмны, белы — ...;

6) *напрамкі свету*: поўдзень — поўнач, усход —

Запішыце тры групы антонімаў на выбар.

Словы, аднолькавыя па гучанні, розныя па значэнні

170. Разгледзьце малюнкi. Як па-руску называюцца прадметы і з'явы, адлюстраваныя на малюнках?

Дыван, канапа, гарбуз, кавун, качка, гайданка.

Як можна падпісаць кожны з малюнкаў па-беларуску?

?! Чаму трэба быць уважлівымі пры выкарыстанні гэтых слоў?

Вусна складзіце з імі сказы.

У беларускай і рускай мовах ёсць словы, падобныя або аднолькавыя па гучанні, але розныя па значэнні.

171. Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі з правага слупка. Запішыце два сказы на выбар.

1. Вадаплаўная птушка з шырокай дзюбай, кароткай шыяй і кароткімі лапамі — гэта

2. Гайданне судна пры хваляванні мора — гэта

3. Гладкая бліскучая паверхня, здольная даваць адбіткі тых прадметаў, якія знаходзяцца перад ёй, — гэта

4. Асобнае памяшканне для жылля ў кватэры, доме — гэта

люстра

качка

гайданка

пакой

Будзьце ўважлівыя!

у беларускай мове

у рускай мове

рэч

вещь

мова

речь

качка

утка

гайданка

качка

справа

дело

гасцінец

дорога

благі

плохой

добры

благой (хороший)

пакой

комната

спакой

покой

172. Прачытайце і адгадайце загадку.

Падарунак сябруку
служыць назвай бальшаку.

У. Мазго.

Запішыце загадку разам з адгадкай.

173. Дапоўніце сказы слоўнікавым словам.

... — ласунак, які госць або блізкі падносіць у падарунак гаспадарам.

... — вялікая бойкая дарога, звычайна абсаджаная дрэвамі.

гасцінец

174. Дапішыце па адным слове ў кожную групу сінонімаў.

1. Дарога, шлях, бальшак,

2. Падарунак, дарунак, дар,

175. Прачытайце. Які настрой перадаецца ў вершы: сур'ёзны ці жартоўны?

Чаравічкі ў нашай Славы —
адзін левы, другі правы.

Справа — левы,
злева — правы.

— Скажы, Слава,
у чым справа?

— Тут маёй няма віны:
паспрачаліся яны.

А. Пысін.

Спішыце. Падкрэсліце словы, якія аднолькава вы-
маўляюцца і пішуцца, але маюць рознае значэнне.

❖ Выпішыце з тэксту антонімы.

176. Дапоўніце пары сказаў адным і тым жа словам.
Карыстайцеся малюнкамі-падказкамі. Запішыце сказы,
у якіх словы ўжываюцца ў пераносным значэнні.

Дзяўчынкі ... на сцэне.
Сняжынкі ... у паветры.

Ёлка ... агнямі.
Агонь ... у каміне.

177. Прачытайце словы. Знайдзіце сярод іх сінонімы.

Рыхтавацца, збірацца, небывалы, гатавацца,
ласункі, упрыгожваць, убіраць, прысмакі, не-
звычайны, неверагодны, аздабляць, дзіўны.

178. Падбярэце да слоў з піраміды антонімы, якія ўтрымліваюць тую ж колькасць літар.

		я	в	а	с	о	*			
	л	е	т	а	з	*	*	*		
	с	п	ё	к	а	с	*	*	*	*
б	л	а	г	о	е	д	*	*	*	*

А ява — рэальнасць, а не сон ці мара

Рм **179.** Прачытайце назву тэксту і яго пачатак.

Новы год — цудоўнае свята

Палінка і Петрык вельмі любяць Новы год. Яны пачынаюць рыхтавацца да свята загадзя...

Разгледзьце малюнак. Пазнаёмцеся з планам тэксту.

План

1. Упрыгожванне пакоя.
2. Аздабленне ёлкі.
3. Лісты Дзеду Марозу.
4. Паштоўкі для бабулі і дзядулі.
5. Падарункі для таты і мамы сваімі рукамі.

Складзіце працяг апавядання пра падрыхтоўку да Новага года ў сям’і Палінкі і Петрыка. Карыстайцеся словамі з практыкаванняў 177—178.

Складзіце вуснае паведамленне пра тое, як рыхтуюцца да навагодняга свята ў вашай сям’і.

180. Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі. Для гэтага перакладзіце прапанаваныя словы на беларускую мову. Запішыце сказы.

утка

1. ... адплыла ад берага. На моры пачалася

качка

... ..

комната

2. Міколка прыбраў свой Хвораму

покой

чалавеку патрэбны

речь

3. ... вучня была дакладнай і правільнай.

вещь

Кожная ... ляжыць на сваім месцы.

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

Адкажыце на пытанні

1. У якім слоўніку можна даведацца пра лексічнае значэнне слова?
2. Колькі значэнняў можа мець слова?
3. Якія словы называюцца адназначнымі?
4. Якія словы называюцца мнагазначнымі?
5. Якое значэнне слова называецца прамым?
6. Як узнікае пераноснае значэнне слова?
7. Што такое сінонімы?
8. Для чаго выкарыстоўваюцца сінонімы ў тэксце?
9. Што такое антонімы?
10. Якое значэнне маюць у беларускай мове словы *рэч, пакой, гасцінец*?

Творчая хвілінка _____

Уявіце, што ў класе праводзіцца канферэнцыя на тэму «Значэнне слова». Падрыхтуйце паведамленне з прыкладамі на адну з тэм: «Адназначныя і мнагазначныя словы», «Прамае і пераноснае значэнне слова», «Сінонімы і антонімы». Карыстайцеся інфармацыяй на форзацах.

СКЛАД СЛОВА

Успомніце

З чаго складаецца слова?

Роднасныя (аднакаранёвыя) словы. Корань слова

181. Прачытайце.

радасць	радок	радасць
весьялосць	радыё	радасны
уцеха	радасць	радаваць

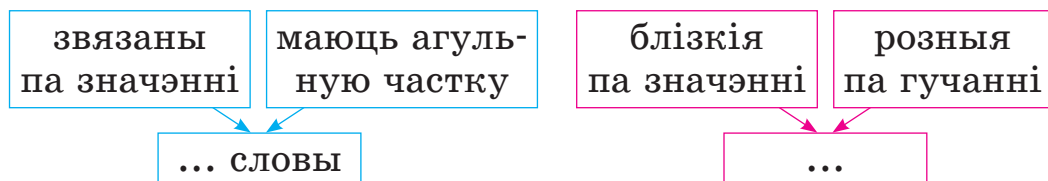
Як называюцца словы першага слупка? Чаму?

Што агульнае ў словах другога слупка? Ці звязаны яны па значэнні?

?! Што аб'ядноўвае словы трэцяга слупка? Запішыце іх. Дапоўніце запіс уласным прыкладам.

Словы з аднолькавай часткай, у якой заключаецца асноўнае для іх лексічнае значэнне, называюцца **роднаснымі**.

182. Разгледзьце схемы. Якое слова прапушчана ў першай схеме, а якое — у другой?

183. Прачытайце верш. Хто ўваходзіць у гусіную сям'ю? Якую добрую справу зрабілі гусі?

Качаняты

Ходзяць гусі ланцужком:
гусачкі — за гусаком,
а за імі — гусяняты
і малыя качаняты.
Прытуліла, як свая,
іх гусіная сям'я.

З. Марозаў.

Спішыце. Знайдзіце ў вершы роднасныя словы, абазначце ў іх знакам агульную частку.

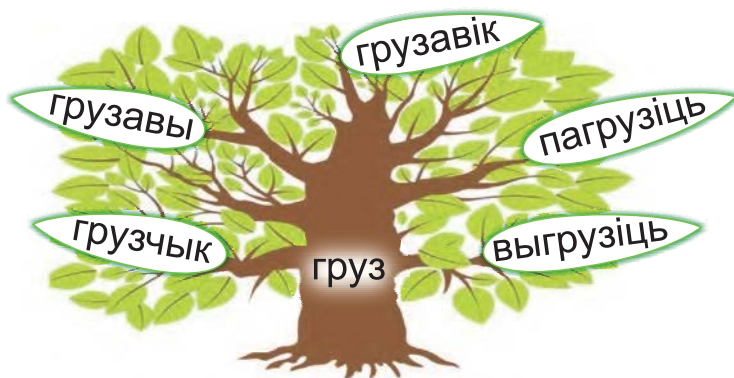
Агульная частка роднасных слоў, якая перадае іх асноўнае лексічнае значэнне, — гэта **корань**. Роднасныя словы называюцца **аднакаранёвымі**.

184. Прачытайце. Знайдзіце ў кожнай групе слоў лішняе. Раствлумачце свой выбар.

1. Качка, качаня, качы́ная, кача́цца.
2. Галубка, галубятня, прыгалу́біць, галубяня́.
3. Сава, саветнік, саві́ны, савяня́.

Запішыце аднакаранёвыя словы. Выдзеліце ў іх корань.

185. Разгледзьце «дрэва» аднакаранёвых слоў. Які карань яны маюць? Раствлумачце значэнне кожнага слова.

Творчая хвілінка

Намалюйце сваё «дрэва» аднакаранёвых слоў з каранем -зуб- або -грыб-.

Раствлумачце значэнне аднакаранёвых слоў. Пры неабходнасці карытайцеся тлумачальным слоўнікам.

186. Прачытайце тэкст. Чым вас уразілі паводзіны буслоў? Чаму ў іх можна павучыцца людзям?

Не пакінулі ў бядзе

На старую вольху прыляцелі **буслы**. Над вёскай пачуўся **птушыны** клёкат.

Вечарам усхадзіўся вецер. Цэлую ноч рыпела старая вольха. Пад **раніцу** ў дрэва зламалася верхавіна. Яна ўпала на зямлю разам з **буслянкай**.

Уранку над зламанай вольхай ужо кружыліся пяць пар буслоў. Яны пачалі майстраваць новае **гняздо** на гумне. **Птушкі** насілі на дах галінкі, мох.

Праз дзень буслы работу закончылі. Памочнікі развітальна пакружыліся над гумно́м. Гаспадары засталіся.

Зноў вёску радаваў бусліны клёкат. (Паводле Я. Галубовіча.)

А гумно́ — гаспадарчая пабудова, у якой сушаць снапы, малоцяць збожжа

Падзяліце тэкст на часткі і складзіце яго план.

Якімі словамі аўтар называе ў тэксце буслоў? Сярод выдзеленых слоў знайдзіце і выпішыце аднакаранёвыя. Выдзеліце ў іх корань, растлумачце значэнне.

Рм Вусна перакажыце тэкст па плане, выкарыстоўваючы запісаныя аднакаранёвыя словы.

187. Адгадайце загадку. Спішыце.

Хто зімы не баіцца?

Убор у птушкі яркі.
Яна ад снежнай хмаркі
не адляцела ў вырай,
а дома, тут, дзе вырасла,
перазімуе зімку
з завей у абдымку.

Л. Багдановіч.

Знайдзіце ў загадцы аднакаранёвыя словы. Выдзеліце ў іх корань.

❖ Падбярыце да іх іншыя аднакаранёвыя словы і запішыце.

Творчая хвілінка

Запішыце слова-адгадку з практыкавання 187. Адкуль у птушкі такая назва? Знайдзіце адказ на гэта пытанне ў дзіцячай энцыклапедыі або ў інтэрнэце.

188. Прачытайце. Вызначце націскныя склады ў словах. Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары.

н..с — н..саты

стр..льба — стр..ляць

р..г — р..гаты

ш..пт — ш..птаць

Абзначце корань у словах. Якія змены адбыліся ў корані слоў? Чаму?

Пры ўтварэнні і змяненні слоў можа адбыцца змена гукаў (чаргаванне). Часцей за ўсё чаргаванне сустракаецца ў корані слоў: *рэчка — рачны, кот — кацяня, снег — сняжок, слёзы — сляза, хадá — хадзіць.*

189. Спішыце сказы. Устаўце ў словы літары **е, ё** або **я**, растлумачце іх правапіс.

В..рбная нядзеля, або В..рбніца, — адно з любімых свят беларусаў. Галоўны народны абрад святочнага дня звязаны з в..рбой.

Абзначце корань у аднакаранёвых словах.

Рм Раскажыце, што вы ведаеце пра Вербную нядзелю.

190. Змяніце прапанаваныя спалучэнні слоў па ўзоры. Запішыце. Выдзеліце карань у аднакаранёвых словах. Растлумачце правапіс галосных у карані аднакаранёвых слоў.

марскі бераг — бераг **мора**
гарадскі стадыён — стадыён ...
горная вяршыня — вяршыня ...
кляновы ліст — ліст ...
вясковыя жыхары — жыхары ...
нябесны колер — колер ...

Складзіце два сказы з той парай спалучэнняў слоў, у якой сустракаецца слоўнікавае слова.

гарадскі́

191. Прачытайце словы з правага слупка. Якія літары трэба ўставіць у іх?

Поля ў полі
ля таполі
сіні лён
ад ранку **поле**.
У. Мацвеенка.

п..лявы
П..ліна
прап..лоць

Прачытайце скорагаворку. Што абазначаюць выдзеленыя словы? Падбярыце да іх аднакаранёвыя з правага слупка. Запішыце аднакаранёвыя словы парамі, выдзеліце ў іх карань.

Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць скорагаворку.

192. Прачытайце скорогаворкі. Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць іх. Якія літары трэба ўставіць у словы замест пропускаў?

Марына марынавала моркаўку. Марынавала — не замарынавала, толькі марынад змарнава́ла.

Ц..це́ра цераз бор ляцела, ц..церука́ з ц..церу-чанятамі знайсці хацела. (*Н. Несцяро́нак.*)

 змарнава́ла — дарэмна патраціла

Выпішыце аднакаранёвыя словы. Выдзеліце ў іх карань. Якое слова са скорогаворака з'яўляецца аднакаранёвым да слоў *баравы́, баравік*?

Выканайце інтэрактыўныя заданні.

193. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

Колас, што з..рнят не мае, угору лоб задзірае.
Адно з..рне пуды прыносіць.

Калі хочаш хлеб мець, трэба з..млiцу гл..дзець.

пуд — старажытная мера вагі, роўная 16 кг

Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары.

Знайдзіце ў прыказках аднакаранёвыя словы, выдзеліце ў іх карань.

◆◆◆

194. Прачытайце словы ў слупках. Па якой прымеце яны аб'яднаны ў групы? Размяркуйце словы на групы па іншай прымеце і запішыце.

свет

хадок

халады

лепка

хадавы

светлы

халодны

ляпны

свяціць

халадзіць

хадзіць

ляпіць

Як называюцца словы кожнай запісанай групы? Выдзеліце ў іх карань. Якія змены адбыліся ў карані слоў? Чаму?

свяціць

195. Прачытайце і адгадайце загадку.

Хто вінаваты?

У бабулі нехта ранкам
з'еў са сподачка смятанку.
У каго ў смятане рот?
Ну вядома ж, гэта

М. Маскевіч.

Выпішыце з загадкі аднакаранёвыя словы, дапоўніце іх сваім прыкладам. Выдзеліце ў іх карань.

Падбярыце і запішыце аднакаранёвыя словы да слова-адгадкі. Патлумачце змены, якія адбыліся ў карані гэтых аднакаранёвых слоў.

196. Вусна складзіце па падказках алгарытм вызначэння кораня ў слове *смятана*.

1. Падбіраем да слова

Смятана — *смятанка*, *смятанны*, *смятаннік*.

2. Выдзяляем у словах

Смятана, смятанка, смятанны, смятаннік.

3. Памятаем, што пры ўтварэнні і змяненні слоў у корані можа адбывацца

Смятана — *сметанковы*.

4. Абазначаем корань у слове

Смятана.

197. Прачытайце тэкст. Што выклікала ў вас усмешку? Чаму так разважала дзяўчынка?

Чыя кухня?

Сашка, маці, тата і бабуля сядзяць на кухні.

— Гэта кухня мая, матуліна і бабуліна, — тлумачыць дачушка Сашка.

— А мая? — цікавіцца татка.

— Кухня не твая, — адказвае дачка.

— А што ж тады маё?

— Твая — канапа. (*Паводле А. Зэкава.*)

Выпішыце з тэксту аднакаранёвыя словы парамі. Выдзеліце ў іх корань. У якіх аднакаранёвых словах адбыліся змены ў корані? Раствлумачце правапіс **т—ц** у іх.

198. Падбярэце аднакаранёвыя словы па ўзоры. Запішыце пары слоў. Выдзеліце ў іх карань. Растлумачце правапіс **д—дз** у іх.

лёд — ледзяны

вада — ...

каманда — камандзір

брыгада — ...

садок — садзіць

халадок — ...

вуда — вудзіць

крыўда — ...

малады — маладзіць

салодкі — ...

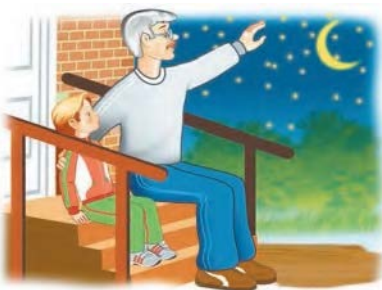

199. Прачытайце апавяданне. Чым дзядуля зацікавіў унука?

Казкі пра зоркі

Дзед часта расказваў мне, малому, казкі пра зоркі. Мы сядзелі вечарам каля хаты, і дзядуля паказваў на зорнае неба.

— Бачыш, унучак, Вялікую Мядзведзіцу? Яна падобна на чарпак, якім мы чэрпаем ваду з вядра.

А я пры гэтым уяўляў мядзведзіцу, якая ахоўвае сваіх маленькіх медзведзянят. Вунь іх колькі рассыпана па зорным шатры! (Паводле М. Даниленкі.)

Сярод выдзеленых слоў знайдзіце і выпішыце аднакаранёвыя.

Дапоўніце рад аднакаранёвым словам з тэксту.

Водны, вадзіца,

Выдзеліце карань у аднакаранёвых словах. Раству-
мачце змены літар у карані.

Некаторыя чаргаванні гукаў у карані слоў
можна растлумачыць, звярнуўшыся да гісто-
рыі развіцця нашай мовы. Такія чаргаванні
назваюць гістарычнымі: *дарога* — *дарож-*
ны — *на дарозе*; *гарох* — *гарошак* — *у гаросе*;
вязаць — *вяжу*; *рука* — *ручка* — *у руцэ*.

200. Утварыце аднакаранёвыя словы па ўзоры.

<i>луг</i> — <i>лужок</i>	<i>муха</i> — <i>мушка</i>	<i>рак</i> — <i>рачок</i>
<i>стог</i> — ...	<i>вуха</i> — ...	<i>крук</i> — ...
<i>пірог</i> — ...	<i>чарапах</i> — ...	<i>сук</i> — ...

Запішыце пары слоў. Выдзеліце ў іх карань. На-
завіце гукі, якія змяніліся ў карані слоў. Падкрэсліце
адпаведныя літары.

Гаварыце правільна!

Цвітуць на *лўзе*, схаваліся ў *стозе*, сплелі *мўсе*
сетку.

201. Прачытайце словы. Што іх аб'ядноўвае?

Павуціна, павук, павучок, павуцінка.

Запішыце словы ў тым парадку, у якім указаны іх значэнні.

1. Жывёліна, якая пляце павуціну.
2. Сетка з тонкіх нітак або асобная тонкая нітка, утвораная з клейкага рэчыва, якое выдзяляецца павуком.
3. Маленькая павуціна.
4. Невялікі павук.

паву́к

Выдзеліце карань у аднакаранёвых словах. Назавіце гукі, якія змяніліся ў карані слоў. Падкрэсліце адпаведныя літары.

202. Дапоўніце народную прыкмету слоўнікавым словам і запішыце яе.

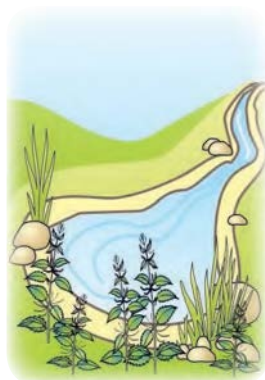
... плятуць шмат павуціння — будзе **сухое і халоднае** надвор'е.

Абзначце карань у выдзеленых словах. Вусна падбярыце да іх аднакаранёвыя. Назавіце гукі, якія змяніліся ў карані слоў.

203. Прачытайце загадку. Звярніце ўвагу на выдзеленыя літары і назавіце слова-адгадку. Раствлумачце правапіс прапушчаных літар у словах.

Каля ракіты б..ражкі
ручай трымаюць гаваркі.
А па баках па макраце
п..кучая яна расце.
І хоць не горш за іншых кв..так
в..сны абуджанай прымета,
а дакранешся — ап..чэ.

У. Мацвеенка.

Выпішыце з загадкі аднакаранёвыя словы да прапанаваных.

бераг — ...

веснавы — ...

прыпякаць — ..., ...

квяцісты — ...

Выдзеліце карань у словах.

Творчая хвілінка

Пра якія карысныя якасці крапівы вы можаце расказаць? Пры неабходнасці знайдзіце патрэбныя звесткі ў кнізе «Энцыклапедыя прыроды Беларусі», у дзіцячай энцыклапедыі або ў інтэрнэце.

204. Прачытайце тэкст. Дзе будуць свае гнёзды гракі, буслы, берагавыя ластаўкі?

Дзе чыё гняздо

Грачыныя гнёзды нагадваюць кучкі галля. Калі на дрэвах зелянее лісце, гнёзды гракоў цяжка заўважыць.

Бусянкі можна ўбачыць на дрэвах, дахах дамоў, на слупах. Побач з **бусламі** часта ладзяць свае гняздзечкі вераб'і.

Берагавыя ластаўкі майструюць свае гнёзды ў глыбокіх норах. Гэтыя птушкі жывуць на пячаных абрывістых берагах **рэк**. Яны на ляту ловяць мошак над **рачнoй** вадой.

Сярод выдзеленых слоў знайдзіце і выпішыце аднакаранёвыя.

Выдзеліце карань у словах. Назавіце гукі, якія змяніліся ў карані слоў. Падкрэсліце адпаведныя літары.

Творчая хвілінка

Раскажыце пра незвычайныя гнёзды птушак Беларусі. Пры неабходнасці знайдзіце патрэбныя звесткі ў кнізе «Энцыклапедыя прыроды Беларусі» або ў інтэрнэце.

205. Прачытайце верш. Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары.

Павучок

Намалюю я кар(*т/ц*)іну:
павучка і паву(*т/ц*)іну.

Сплёў на славу ён узор,
сам схаваўся — і замёр.
Доўга бу(д/дз)е так ся(д/дз)ець.
Не пушчу я мушку ў се(т/ц)ь.
Г. Каржанеўская.

Знайдзіце ў першым сказе аднакаранёвыя словы, абазначце ў іх карань. Назавіце гукі, якія змяніліся ў карані слоў. Падкрэсліце адпаведныя літары.

Успомніце

Якія пары ўтвараюць звонкія і глухія зычныя ў беларускай мове?

Калі трэба правяраць правапіс слоў з парнымі звонкімі і глухімі зычнымі?

206. Прачытайце. Які гук абазначаюць у словах выдзеленыя літары? У якіх словах напісанне выдзеленых літар трэба правяраць? Якія словы з'яўляюцца правярочнымі?

лебедзь — лебедзяня — лебядзіны
мышка — мыш — мышаня
вузкі — вузенькі — вузец
адлёт — пералёт — палёты

Спішыце. Абазначце карань у аднакаранёвых словах. Падкрэсліце літары, напісанне якіх трэба правяраць.

207. Прачытайце словы. Якія літары трэба ўставіць у словы? Падбярыце да прапанаваных слоў праверачныя аднакаранёвыя словы.

зага(д/т)ка — ...

лу(г/х) — ...

дзя(дз/ц)ька — ...

прыка(з/с)ка — ...

ко(ж/ш) — ...

дож(дж/ч) — ...

Запішыце словы парамі. Выдзеліце ў іх карань.

208. Прачытайце тэкст. Якая радасная падзея адбылася ў Міхаські? Кім хлопчык марыць стаць у будучым? Чаму вы так вырашылі?

Юны марак

Сёння ў Міхаські цудоўны настрой. Дзед Ігнат прывёз яму ў падарунак сапраўдную бесказырку. Бінокль і кампас у Міхаські ўжо ёсць. Мама нядаўна купіла цяльняшку і цёмныя штаны з якарам. А вось пра бесказырку хлопчык марыў даўно. Яе падарыў дзеду стары таварыш. Шмат гадоў таму ён служыў мараком на падводнай лодцы.

Выпішыце з тэксту аднакаранёвыя словы да прапанаваных.

у Міхася — ...

дзядуля, дзядок — ...

лодачны — ...

Падкрэсліце літары, напісанне якіх трэба правяраць. Назавіце праверачныя словы.

Рм Якія прафесіі вам падабаюцца? Што вы можаце расказаць пра заняткі людзей гэтых прафесій?

209. Прачытайце верш. Што ў паводзінах хлопчыка вам не спадабалася?

Задача

Зноў Алёшка просіць, плача:
«Не магу рашыць задачу!»

Што ж, дапамаглі Алёшку —
тата трошкі, мама трошкі,
ды і брат з сястрою трошкі.

Задаволены, вясёлы,
зноў пабег Алёшка ў школу.
І хваліўся ўсім сябрам,
што рашыў задачу сам.

К. Камейша.

Назавіце ў вершы словы, напісанне якіх трэба правяраць. Выберыце з прапанаваных слоў тыя, якія могуць быць праверачнымі.

Словы для даведкі: Алёша, клёш; трошачкі, трохі; сабрáт, бра́тачка; бегавы́, бегемот.

Запішыце правяраемае слова разам з праверачным. Выдзеліце карань у аднакаранёвых словах.

клёш — асаблівы крой спадніцы, штаноў з расшырэннем унізе

сабрáт — таварыш па прафесіі, занятку

210. Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

Горкая часам праца, ды хле.. ад яе сало..кі.

Вызначце карань у выдзеленых словах. Якія літары трэба ўставіць у словы замест пропуску? Чаму?

Запішыце прыказку па памяці.

Выканайце інтэрактыўныя заданні.

211. Спішыце сказы, устаўляючы патрэбныя літары. У дужках запішыце правярчныя аднакаранёвыя словы.

1. На лужку пасуцца маленькія ко(з/с)кі (...).
Марынка запляла доўгія ко(з/с)кі (...).

2. Суседскі ко(д/т) (...) ловіць рыбу ў сажалцы.
Каб адчыніць дзверы, трэба набраць на замку спецыяльны ко(д/т) (...).

3. Лі(з/с)ка (...) любіць слухаць бабуліны казкі.
Хітрая лі(з/с)ка (...) уцякла ад паляўнічага сабакі.

Выдзеліце карань у аднакаранёвых словах.

Формы слова. Канчатак

212. Прачытайце тэкст. Выдзеленыя словы маюць адно лексічнае значэнне ці розныя? Што абазначае гэта слова?

У лесе расце прыгожая **сасна**. Да **сасны** прыхілілася бярозка. На **сасне** ў дупле знайшлі сабе прытулак вавёркі. Пад **сасной** зрабіў норку вожык.

У навальніцу злосны вецер налятае на **сасну**. Але **сасне** гэта не шкодзіць. Моцна трымаецца яна за зямлю сваім карэннем.

Выпішыце выдзеленыя словы ў слупок. Выдзеліце ў іх зменную частку знакам □.

Узор: *сасн*□

...

Пры змяненні слова ўтвараюцца формы гэтага ж слова, яго лексічнае значэнне не змяняецца: *рас*□, *рас*□, *рас*□, *рас*□; *пя*□, *пя*□, *пя*□.

213. Параўнайце словы ў групах. У якой групе запісаны аднакаранёвыя словы, а ў якой — формы аднаго і таго ж слова?

1. Праўда, праўдзівы, апраўдаць, апраўданне.
2. Праўда, праўдай, праўды, праўдзе.

Выпішыце аднакаранёвыя словы. Абазначце ў іх корань.

214. Спішыце прыказкі, раскрываючы дужкі. Чаму так гавораць?

(*Праўда*) даражэйшая за грошы.

(*Праўда*) найдалей дойдзеш.

(*Праўда*) у яму схаваеш, а сам з ямы не вылезеш.

На (*праўда*) свет стаіць.

Што вы зрабілі са словам *праўда*, каб звязаць словы прыказак паміж сабой? Выдзеліце зменную частку слова *праўда* знакам .

Зменная частка слова, якая служыць для сувязі слоў у сказе, — гэта **канчатак**. Канчатак утварае **форму слова**.

215. Прачытайце. Якую добрую справу робіць хлопчык? Для чаго трэба садзіць дрэвы?

Вішанька

Сонейка ласкавае
саграе зямлю.

Я саджу за хатаю
вішаньку сваю.

Будзем разам з **вішанькай**
мы цяпер расці
і сябрамі **добрымі**
будзем у жыцці.

Вішнямі парадую
вішанька мая,
ну а **добрай** справаю —
тату з **мамай** я.

М. Пазнякоў.

Якія з выдзеленых слоў з'яўляюцца формамі аднаго і таго ж слова? Выпішыце іх у два слупкі і абазначце канчаткі.

216. З асобных слоў складзіце і запішыце сказы. Змяніце, калі неабходна, канчаткі ў словах.

На, дрэва, галінка, сеў, прыгожая, матылёк.
Яго, у, былі, шырокі, крылы.
Яны, на, пераліваліся, сонейка.

Ці можна назваць гэтыя сказы тэкстам? Дакажыце.

217. Прачытайце скорагаворку. Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць яе.

Жук пытаецца ў **жука**:
— Ты чаму без **пінжака**?
— Я памыў свой **пінжачок**
і павесіў на сучок.

Н. Галіноўская.

Спішыце. Якія з выдзеленых слоў з'яўляюцца формамі аднаго і таго ж слова? Абазначце ў іх канчаткі.

Якія з выдзеленых слоў з'яўляюцца аднакаранёвымі? Абазначце ў іх карань.

218. Прачытайце. Змяніце сказы па ўзоры і запішыце. У чым падабенства і адрозненне кожнай пары сказаў?

Шуміць жытнёвае поле. — Шумяць жытнёвыя палі.

Зелянее маладая бяроза. — ...

Танцуе маленькая дзяўчынка. — ...

Выдзеліце канчаткі ў словах.

219. Вусна складзіце па падказках алгарытм вызначэння канчатка ў слове *дрэва*.

1. Змяняем

Дрэва — дрэвы, дрэву, дрэвам, па дрэве.

2. Знаходзім у формах слова

Дрэва, дрэвы, дрэву, дрэвам, па дрэве.

3. Абазначаем

Дрэва.

220. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

Добрая слава людзей збірае, дрэнная — разганяе.

Добрая слава даражэйшая за багацце.

Дакажыце, што ў словах першай прыказкі выдзелены канчаткі.

Запішыце другую прыказку па памяці. Выдзеліце канчаткі ў словах. Ці змаглі вы выдзеліць канчатак у прыназоўніку? Чаму?

Прыназоўнікі не маюць канчаткаў, таму што яны не змяняюцца.

221. З асобных слоў складзіце і запішыце сказы. Змяніце, калі неабходна, канчаткі ў словах. Выдзеліце канчаткі ў тых словах, якія змянілі.

Прыгравае, сонейка, майскі.

Свішчуць, на, бярозы, шпакі.

Раптам, загучалі, трэлі, прыгожыя, птушыныя.

Гэта, заспявала, жаваранкі.

Цудоўны, пакацілася, мелодыя, за, узлесак.

Ці можна назваць гэтыя сказы тэкстам? Дакажыце.

222. Знайдзіце ў кожнай групе слоў лішняе. Што аб'ядноўвае астатнія словы ў кожнай групе? Запішыце гэтыя словы.

1. Прыгожы, прыгожая, прыгажуня, прыгожыя.

2. Колас, каласок, каласіцца, каласы.

3. Ходзіць, ходзяць, ходзіш, паходка.

4. Птушаня, птушкі, птушка, птушкам.

Абзначце карань у аднакаранёвых словах. Выдзеліце канчаткі ў формах аднаго і таго ж слова.

223. Спішыце тэкст, раскрываючы дужкі. Выдзеліце канчаткі ў розных формах слоў *гняздо*, *павуцінне*.

Чыжыкі надавалі шмат увагі (*гняздо*). Яны вілі яго на самай высокай яліне. Гаспадар прыносіў у дзюбе сухія галінкі, мох, (*павуцінне*). Чыжыха мацавала пруткі (*павуцінне*), выклала (*гняздо*) усярэдзіне пухам. Хутка ў (*гняздо*) з'явіліся яечкі.

❖ Знайдзіце ў тэксце словы, аднакаранёвыя да слова *чыж*. Выдзеліце ў іх карань.

224. Назавіце прадмет на малюнку. Колькі складоў у слове *пенал*? На які склад падае націск? Якая літара пішацца ў першым складзе перад націскам?

У Андрэйкі ёсць прыгожы ...
У ... ляжаць ручкі, алоўкі, фламастары.

Хлопчык ніколі не ходзіць у школу без ...

Сябры захапляюцца незвычайным ... Андрэйкі.

пенал

Дапоўніце сказы слоўнікавым словам у патрэбнай форме і запішыце іх. Выдзеліце канчаткі ў розных формах гэтага слова. У якой форме слова вы не ўбачылі канчатка?

У некаторых формах слова канчатак можа не перадавацца гукамі (літарамі). Такі канчатак называецца **нулявым** і выдзяляецца знакам □: *пенал* □, *аловак* □, *пэндзаль* □.

225. Прачытайце скорогаворку. Што пераблытаў аўтар?

На бярозе рак,
у рачулцы грак,
пад канапай крот,
а ў норцы кот.

Н. Галіноўская.

Запішыце сказ, расставіўшы на месцы словы. Выдзеліце канчаткі ў словах скорогаворкі. Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць яе.

Назавіце пары слоў, якія адрозніваюцца адным гукам.

226. Прачытайце. Вызначце, што аб'ядноўвае словы ў кожнай групе. Вусна дапоўніце кожную групу патрэбнымі словамі. Выкарыстайце словы для даведкі.

1. Пенал, аловак, сшытак, ...,
2. Кнігай, кнігу, кнізе, ...,
3. Клас, класны, аднакласнік, ...,

Словы для даведкі: *аднакласніца, ручка, кніга, пэндзаль, кнігі, пазакласны.*

227. Прачытайце верш. Як ён падказвае паслядоўнасць колераў вясёлкі?

Колеры вясёлкі

Каб вясёлку скласці з літар,
выбірае словы Наста:
чараўніца,
арка,
жыта,
замак,
бэз,
сіроп,
фламастар.

А. Зэкаў.

Выпішыце словы з выдзеленымі літарамі ў два слупкі: у адзін — словы з нулявым канчаткам, у другі — усе астатнія. Выдзеліце канчаткі ў словах.

Творчая хвілінка

Запомніце верш з практыкавання 227. Прыдумайце свой набор слоў з нулявым канчаткам, якія падкажуць паслядоўнасць колераў вясёлкі (напрыклад: чыж, арол, жаўрук, зімародак, бусел, страус, фазан).

228. Спішыце тэкст, раскрываючы дужкі. Выдзеліце канчаткі слоў, якія стаялі ў дужках.

Шпакоўні

У майстэрні прыемна пахла (свежае) пілавіннем. Дзед з (Васілёк) выраблялі шпакоўні. Да

(вечар) яны зрабілі тры домікі для птушак. Васілёк павесіў (шпакоўня) у садзе на грушах.

Аднойчы (сонечная) раніцай у (сад) прыляцелі шпакі. Яны (аблюбава́ла) домікі на грушах. (Паводле Я. Галубовіча.)

пілаві́нне — апі́лкі

аблюбава́ць — выбраць сабе што-небудзь па густу, па жаданні

Знайдзіце аднакаранёвыя словы ў тэксце. Выдзеліце ў іх корань.

❖ Знайдзіце ў апавяданні формы аднаго і таго ж слова. Выдзеліце ў іх канчаткі.

229. Прачытайце. У якіх групах запісаны формы аднаго і таго ж слова? Якія словы запісаны ў астатніх групах?

1. Сяброўства, сяброўка, сяброўскі, пасябраваць.

2. Сябры, сяброў, сябрам, сябрамі.

3. Маляванне, намалюваць, малюнак, размаляўка.

4. Малюнак, малюнкi, малюнкамі, малюнкаў.

Спішыце адну групу аднакаранёвых слоў на выбар. Выдзеліце ў іх корань.

Вусна падбярыце сінонімы да слова *сябры*.

230. Прачытайце прыказкі. Пра каго так гавораць?

Іх і вада не размые.

Іх і вадою не разальеш.

Спішыце. Дакажыце, што ў словах выдзелены канчаткі.

Формы якога слова сустрэліся ў прыказках? Абзначце ў іх канчаткі.

231. Прачытайце верш. Хто можа сябраваць? Як сябруюць паміж сабой дрэвы?

Сяброўства

Жывуць у сяброўстве дрэвы —
дуб з клёнам, бяроза з сасной.
Яны размаўляюць нібыта
брат з братам, сястра з сястрой.

Як бацька, іх дуб прыкрывае,
калі залютуюць вятры.

Такая апёка бывае,
калі ў добрай згодзе сябры.

П. Прануза.

А апёка — клопат пра кагосьці

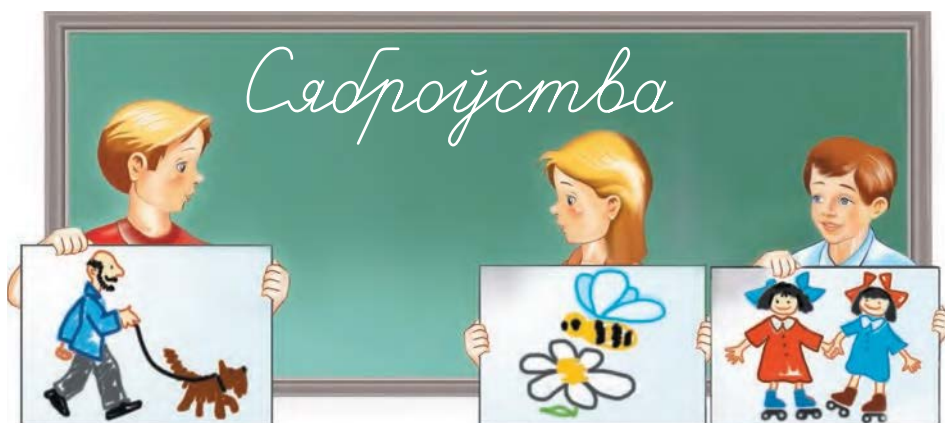
Выпішыце з верша формы аднаго і таго ж слова. Выдзеліце ў іх канчаткі.

Знайдзіце ў вершы аднакаранёвыя словы. Выпішыце іх, абзначце корань.

Назавіце словы, правапіс якіх трэба правяраць. Выпішыце іх, вусна падбярыце правярочныя словы. Абзначце ў запісаных словах корань і канчатак.

Рм Прыклад якога незвычайнага сяброўства вы можаце прывесці?

Рм 232. Разгледзьце малюнак. Які ўрок ідзе ў класе? Якая тэма ўрока? Каго намалювалі хлопчыкі? Які незвычайны малюнак атрымаўся ў дзяўчынкі?

Прачытайце пачатак тэксту.

Такія розныя сябры

Урок малявання сёння пачаўся незвычайна. Настаўніца прапанавала вучням намалюваць сяброў...

Складзіце план будучага апавядання. Прыдумайце і запішыце свой тэкст па малюнку і прапанаваным пачатку. Карыстайцеся словамі з практыкавання 229.

233. Прачытайце. Якія словы ў вершы ўжыты ў пераносным значэнні? Што абазначае выраз *сябраваць з алоўкамі*?

Алоўкі

Каляровыя алоўкі
па паперы
ходзяць лоўка.
Мы з алоўкамі сябруем
і што хочам —
намалюем.

Н. Сцепусь.

Спішыце. Назавіце ў вершы формы аднаго і таго ж слова. Выдзеліце ў іх канчаткі.

❖ Абазначце корань і канчатак у выдзеленых словах.

Слоўнікавыя словы

асцяро́жны
блішча́ць
во́блака
во́сеньскі
гарадскі́
гасці́нец

паву́к
пенáл
свяці́ць
смяя́цца
сшы́так
шча́сце

Паўтарэнне	3
-------------------------	---

ТЭКСТ

Прыметы тэксту	19
План тэксту	29
<i>Праверце сябе</i>	41

СКАЗ

Прыметы сказа	42
Тыпы сказаў	45
Апавядальныя сказы	48
Пытальныя сказы	51
Пабуджальныя сказы	57
Клічныя сказы	63
Галоўныя і даданыя члены сказа	70
Дзейнік і выказнік — галоўныя члены сказа	70
Даданыя члены сказа	76
<i>Праверце сябе</i>	86

СЛОВА

Значэнне слова	87
Адназначныя і мнагазначныя словы	90
Прамае і пераноснае значэнне слова	93

Сінонімы	97
Антонімы	100
Словы, аднолькавыя па гучанні, розныя па значэнні	104
<i>Праверце сябе</i>	110
Склад слова	111
Роднасныя (аднакаранёвыя) словы. Корань слова	111
Формы слова. Канчатак	129
Слоўнікавыя словы	140

Спіс выкарыстаных крыніц

Вучэбнае выданне

Свірыдзенка Вольга Іванаўна

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Вучэбны дапаможнік для 3 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

У дзвюх частках

Частка 1

2-е выданне, перагледжанае і дапоўненае

Нач. рэдакцыйна-выдавецкага аддзела *С. П. Маляўка*

Рэдактар *Н. М. Мамчыц*

Мастакі *Д. М. Матарыкін, Н. А. Хромава,*

Л. А. Мурашка, А. М. Брыкет, Н. В. Музычэнка

Вокладка мастака *Ю. М. Галавейка*

Мастацкі рэдактар *В. М. Горбач*

Камп'ютарная вёрстка *Ю. М. Галавейка*

Карэктары *Г. М. Мазіна, Н. В. Федарэнка*

Падпісана да друку 04.04.2023. Фармат 70×90/16. Папера афсетная.

Ум. друк. арк. 10,53. Ул.-выд. арк. 4,97. Тыраж 135 332 экз. Заказ

Навукова-метадычная ўстанова «Нацыянальны інстытут адукацыі»

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі

выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў

№ 1/263 ад 02.04.2014. Вул. Караля, 16, 220004, г. Мінск

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва “Беларускі Дом друку”».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 2/102 ад 01.04.2014. Пр. Незалежнасці, 79/1, 220013, г. Мінск

(Назва ўстановы адукацыі)

Навучальны год	Імя і прозвішча вучня	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака вучню за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			